

**ЎЗБЕКИСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҚАРЫ ҲАМ ОРТА АРНАЎЛЫ
БИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**ЖОҚАРЫ ТӘЛИМ СИСТЕМАСЫ ПЕДАГОГ ҲАМ БАСШЫ
КАДРЛАРЫН ҚАЙТА ТАЯРЛАЎ ҲАМ ОЛАРДЫҢ
ҚӘНИГЕЛИГИН ЖЕТИЛИСТИРИЎДИ ШӨЛКЕМЛЕСТИРИЎ
БАС ИЛИМИЙ – МЕТОДИКАЛЫҚ ОРАЙЫ**

**ҚАРАҚАЛПАҚ МӘМЛЕКЕТЛИК УНИВЕРСИТЕТИ ЖАНЫНДАҒЫ
ПЕДАГОГ КАДРЛАРДЫ ҚАЙТА ТАЯРЛАЎ ҲАМ ОЛАРДЫҢ
ҚӘНИГЕЛИГИН ЖЕТИЛИСТИРИЎ АЙМАҚЛЫҚ ОРАЙЫ**

**“ЖӘМИЙЕТЛИК-ГУМАНИТАР ПАНЛЕРДИ
ОҚЫТЫЎДА АЛДЫНГЫ СЫРТ ЕЛ ТАЖРИЙБЕЛЕР”**

МОДУЛИ БОЙЫНША

О Қ Ы Ў - М Е Т О Д И К А Л Ы Қ К О М П Л Е К С

НӨКИС-2019

Мазмуны:

1. Исши бағдарлама.....	3
2. Лекция текстлери.....	11
3. Әмелий сабақлар бойынша тапсырмалар	33
4. Ҳәр бир тема бойынша слайд материаллары	41
5. Глоссарий	51
6. Усыныс етилген әдебиятлар дизими	53
7. Питкерий қанигелик жумысы темалары	54
8. Тест материаллары.....	55

**ЎЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҚАРЫ ҲӘМ ОРТА АРНАЎЛЫ
БИЛИМЛЕНДИРИЎ МИНИСТРЛИГИ**

**БЕРДАҚ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҚАЛПАҚ МӘМЛЕКЕТЛИК
УНИВЕРСИТЕТИ ЖАНЫНДАҒЫ ПЕДАГОГ КАДРЛАРДЫ ҚАЙТА
ТАЯРЛАЎ ҲӘМ ОЛАРДЫҢ ҚӘНИГЕЛИГИН ЖЕТИЛИСТИРИЎ
АЙМАҚЛЫҚ ОРАЙЫ**

«ТАСТЫЙҚЛАЙМАН»

Орай директоры:

_____ **К.Убайдуллаев**

«___» _____ **2019 жыл**

**ЖАМИЙЕТЛИК-ГУМАНИТАР ПӘНЛЕРДИ
ОҚЫТЫҰДА АЛДЫНҒЫ СЫРТ ЕЛ ТАЖРИЙБЕЛЕР**

пәни бойынша

ИСШИ ОҚЫҰ БАҒДАРЛАМАСЫ

Оқыу сабағы түрлери	Ажратылған саат көлеми
Теориялық	6
Әмелий	6
Көшпели сабақ	
Өз бетинше	
Жәми	12

Пәннің исши оқыў бағдарламасы исши оқыў режеси муўапық исленип шығылды.

Дүзиўши:

Бердимуратова А. - ҚМУ, «Социальлық пәнлер» кафедрасы баслығы, ф.и.д.
профессор

Пикир бериўши: Алимбетов Ю. - ҚМУ, «Социальлық пәнлер» кафедрасы
доценти;

Кирисиў

Кадрлар таярлаўдың миллий бағдарламасының тийкарғы принциплеринин бири болып еркин пикирлеўши, билимдан, ең жоқары әдеп-иқрамлылық, моральлық қәсийетлерге, жоқары мәнаўий, ақылый хәм илимий потенциалға ийе болған кәмил инсанды қәлиплестириў хәм тәрбиялаў болып табылады.

Олар тийкарынан студентлердин илимий потенциалын, дәретиўшилиқ басламалар хәм руўхый мүтәжликлерин, эстетикалық принциплерди раўажландырыўға бағдарланған болып табылып, олардың актив позициясын, белгили установкаларын, патриотизм сезимлерин хәм келешекте ийелейтуғын кәнигелине болған сүйспеншиликти тәрбиялаўға бағдарлайды.

Кадрларды таярлаўдың миллий бағдарламасының тийкарғы мақсети – студентлердин келешекте ийелейтуғын кәсибин меңгерип алыў ушын, студентлердин билимине, ақылый кәбилетлерине қарай, жеке көнликпелерин есапқа алған ҳалда, максималь дәрежеде қолайлықлар, шарт-шараятлар жаратып бериў.

Студентлердин тийкарғы компетенцияларын қәлиплестириў хәм раўажландырыўдың оқытыўшылардың әҳмийетли шәртлердин бири педагогикалық шеберлигин турақлы арттырып барыў есапланады.

« Жамийетлик-гуманитар панлерди оқытыўда алдынгы сырт ел тажрийбелер » пәни кәнигелигин жетилистириў курсларында жәмийетлик пәнлерден сабақ өтиўши оқытыўшылар ушын арналған.

Усынылып атырған дисциплина тийкарынан келешекте жәмийетлик пәнлер бойынша кәнигелерди таярлаўшы педагог-кадрлар ушын жақсы теориялық база есапланады, жоқары оқыў орынларында, факультетте хәм кафедрада оқыў-методикалық жумысларды мақсетке муўапық ҳалда шөлкемлестириўге бағдарланған болып, тийкарынан студентлерде ақылый мийнет мәдениятына үйретиў, үзликсиз тәлимге болған мүтәжликти қанаатландырыўдың нәтийжелилигин арттырыўға бағдарланған.

« Жамийетлик-гуманитар панлерди оқытыўда алдынгы сырт ел тажрийбелер » пәнин оқытыўдың мақсети хәм ўазыйпалары:

« Жамийетлик-гуманитар панлерди оқытыўда алдынгы сырт ел тажрийбелер » пәнин оқытыўдың мақсети бул тыңлаўшыларға жәмийетлик пәнлерден лекцияларды оқыў, семинар сабақларын өтиў, олардың өз бетинше жәмийетлик пәнлерлық практика хәм илимий дәретиўшилиқ пенен шуғылланыўлары ушын терең билим бериў хәм олардан пайдаланыў мәдениятын раўажландырыўдан ибарат болады.

Жоқары оқыў орнындағы оқыў процессинин тийкарғы формалары ҳаққында түсиник бериў. Студентлердин жәмийетлик пәнлер пәнин оқытыўда теориялық принциплер хәм методикалық көнликпелери менен таныстырыў болып есапланады.

«Жәмийетлик пәнлер тарийхы хәм логика пәнин оқытыўдың дидактикалық тийкарлары»
пәнин оқытыўдың ўазыйпалары:

- жоқары оқыў орынларында жәмийетлик пәнлерны оқытыўдың тийкарғы методикалық өзгешеликлерин үйрениў;
- жәмийетлик пәнлердан лекцияны оқыў методикасын жетилистириў;
- жәмийетлик пәнлердан әмелий сабақларды өтиў методикасын жетилистириў;
- жәмийетлик пәнлер курсы бойынша студенлерге баска да оқыў процессинин методикалық формалары ҳаққында түсиникти бериў (консультациялар, өз бетинше жумыслар, әдебий дереклер менен жумыс алып барыў, семинар сабақалырында баянат жасаў, жәмийетлик пәнлер пәни бойынша экзамен ямаса зачет ҳаққында улыўма түсиниклер бериў);
- тыңлаўшылар тәрәпинен исленген методикалық разработкалар тийкарында лекцияны оқыўдың хәм семинар сабақларды өтиўде методикалық көнликпелерин раўажалндырыў;
- интерактив методларда оқытыўдың абзаллықларын түсиндириў;
- жаңа педагогикалық технологиялардың түрли формаларын салыстырмалы түрде анализлеў;

- педагогикалық технологияларды кәнигелик практикада қоллауы әмелге асырыу және студенттердің өз бетінше іскерлігі үшін әмелік ұсыныстар іспет шырғудан ібарат

Пән бойынша тыңлаушының қәнийгелигине қойылатұғын талаплар:

- жәмийетлик пәнлерны оқытыўда методикалық өзгешеликлердиң мазмунын билиў;
- лекция ямаса семинар сабақлардың исленбесин ислеп шығыўды үйрениў;
- методикалық исленбелер тийкарында лекция ҳәм семинар сабақларды өтиў көнликпесине ийе болыў.

Оқыу режесіндегі басқа пәнлер менен байланысы

Бул пән биринши нәўбетте педагогика, психология пәнлери менен байланыслы болып, алдыңғы педагогикалық технологияларды қолланыў көнликпелерин ийелеў хам инсан психологиясы, әсиресе жаслар психологиясының өзине тәнликлери менен таныс болыўды талап етеди. Сондай-ақ, бул пән социология, тарийх хәм басқа да социаоллық-гуманитар пәнлер менен де байланыслы болып, тыңлаўшы бул пәнлердеги соңғы жаңалықлар менен байланыслы мағлыўматларға ийе болыўын талап етеди.

Пәнди оқытыўда пайдаланылатуғын заманағой информациялық хәм педагогикалық технологиялар

Оқыу процесси менен байланыслы болган билим бериу сапасын белгилеуши халатлар төмендегилер: жокары илмий-педагогикалык дәрежеде сабак өтиу, проблемалы лекциялар оқыу, сабакларды сорау-жууап көринисинде кызыклы етип шөлкемлестириу, алдынғы педагогикалык технологиялар хэм мультимедиалык кураллардан пайдаланыу, тыңлаушыларды кызыктыратуғын, ойландыратуғын проблемаларды студентлерге усыныу, талапшаңлык, тыңлаушылар менен индивидуал ислесиу, еркин пикир-алысыуға, илимий излениуге тартыу.

« Жәмийетлик пәнлер тарийхы хәм логика пәнин оқытыўдың дидактикалық тийкарлары» курсын режелестириўде төмендеги тийкарғы концептуал қатнастардан пайдаланылады:

Шахсқа бағдарланған қатнас. Бул қатнас билим бериў процесси қатнасыўшыларының барлығының раўажланыўын талап етеди. Бул болса билим бериўди режелестириўде² билим алыўшы шахсты емес, биринши нәўбетте, келешектеги канигелик искерлиги менен байланыслы болған оқыў мақсетлеринен келип шыққан ҳалда қатнас жасаўды талап етеди.

Системалы қатнас. Билим бериў технологиясы системаның төмендеги белгилерин өзінде жәмлеген болыўы тийис: процесстин избе-излиги, оның барлық элементлериниң өз-ара байланыслылығы, бир пүтинлиги.

Искерлікке бағдарланған қатнас. Шахстың өз қанигелигинде қолланыуы мүмкін болған қасийетлерди қалиплестириўге, билим алыўшынының искерлигин активлестириў хәм интенсивлестириўге. Оқыў процессинде студенттиң барлық қабилети хәм имканиятлары хәм дәретиўшилигин ашыўға бағдарланған билим бериўди аңлатады.

Диалоглы қатнас. Бул қатнас оқыу мүнәсебетлерин жаратыу зәрүрлигин билдиреди. Оның нәтийжесинде шахстың өз-өзин активлестириу хәм өзин көрсете алыу сыяқлы дөретиушилиқ қәбилети күшейтиледі.

Бирге-ислесиүге тийкарланған билим бериўди шөлкемлестириў. Демократиялық, теңлик, билим бериўши ҳәм билим алыўшы искерлиги мазмұнын қәлиплестириўде ҳәм

ерисилген нәтижелерди бахалаўда биргеликте ислесиўди ислесиўди шөлкемлестириўге итибарды каратыў зэрүрлигин билдиреди.

Проблемалы билим бериў. Билим бериў процессинде пән бойынша проблемалық характердеги темаларды бериў арқалы билим алыўшының активлигин күшейтиў усылларынан бири. Бунда билимнің қарама-қарсылықлы характери хам оны шешиў усыллары, диалектикалық пикирлеўди қәлиплестириў хәм раўажландырыўға дыққат каратылады.

Хабарды усыныўдың заманагөй қураллары хам усылларынан пайдаланыў – жаңа компьютер хәм хабар техноогияларын оқытыў процессине қолланыў.

Оқытыўдың усыллары хәм техникасы. Лекция (кирисиў, тематикалық,визуализация), т- схема, синквейн, семинар-конференция, ойынлық метод, проектлер методы, дискуссия, китап пенен ислесиў, шынығыўлар шешиў, плакатлы презентация.

Оқытыўды шөлкемлестириў формалары – фронтал, индивидуал, коллектив.

Оқытыў қураллары: оқытыўдың дәстүрий формалары (сабақлық, лекция тексти), тарқатпа материаллар, шынығыўлар.

Кери байланыс усыллары хәм қураллары: бақлаў, билц-сораўлар, аралық, шегаралық хәм жуўмақлаўшы қадағалаў нәтижелерин анализи тийкарында оқытыя диагностикасы.

Басқарыў усыллары хәм қураллары:оқыў сабағының басқышларын белгилеп бериўши технологиялық карта көринисинде оқыў сабақларын режелестириў, қойылған мақсетке ерисиўде оқытыўшы хәм тыңлаўшының биргеликте хәрекети, аудиториядан тысқары өз-бетинше ислерди қадағалаў.

Мониторинг ва бахалаў: оқыў сабағында хәм пүткил курс даўамында оқытыў нәтижелерин режели түрде аралық қадағалаў хәм шегаралық қадағалаў түринде тексерилип барылады. Курс ақырында аўызеки қадағалаў формасында жуўмақлаўшы қадағалаў өткериледи.

**« Жамийетлик-гуманитар панлерди оқытыўда алдынгы сырт ел тажрийбелер »
пәнинен темалар хәм саатлар бойынша бөлистирилиўи:**

т/н	Тема атлары	Жәми саат	Лекция	Әмелий сабақлар	Өз бетинше	Көшпели сабақ
1	Дуньяның раўажланған мамлекетлеринде талим системасының шөлкемлестирилиўи	4	2	2		
2	Оқыў процессиниң норматив-хуқыкый тийкарлары: сырт ел тәжрийбеси хәм олардың салыстырмалы анализи	4	2	2		
3	Билимлендириў процессин шөлкемлестириўде сырт ел методикалары	4	2	2		
	Жәми	12	6	6		

Тийкарғы бөлим: Пәннің методикалық тәрәптен избе излиги
Лекция сабақлары

**Дуньяның раўажланған мамлекетлеринде талим системасының
шөлкемлестирилиўи**

Билимлендириўдин өзбекстан модели, билимлендириўдин европа модели, билимлендириудин америка модели, билимлендириудин азия модели өзине тәнликлери. Салыстырмалы анализ
Қолланылатуғын тәлим технологиялары: тематикалық лекция, лекция визуализация, кластер усылы.

Әдебиятлар: Т1,Т2,Т3,Т4,Т5,Т6,Т7,Т8, Қ1-17

Әмелий сабақлардың усыныс етилетуғын атамалары

Жәмийетлик-гуманитар панлерди оқытыўда алдынгы сырт ел тажрийбелер

Лекция оқыў процессиниң тийкарғы формасы сыпатында. Лекцияның эвристикалық хәм тәрбиялық мазмуны. Лекцияны таярлаўда тийкарғы басқышлары хәм олардың мазмуны. Лекцияның логикасы хәм структурасы. Лекцияның түрлери хәм олардың өзгешелиги

Қолланылатуғын тәлим технологиялары: кластер, киши группаларда ислеў, инсерт, сораў-жуўап усылы

Әдебиятлар: Т 1,Т2,Т3,Т4,Т5,Т6,Т7,Т8, Қ1-17

Әмелий (семинар) сабақларды таярлаў хәм өтиў методикасы. Әмелий (семинар) сабақларының оқыў процессиндеги орны хәм роли. Семинарды өтиўге методикалық таярлық. Семинар сабақлардың формалары: (кеңейтирилген диалог, хабарландырыўлар, докладлар, реферат, теориялық конференциялар, қадағалаў, жазба жумыслары). Семинар сабақларының рецептивлик, репродуктивлик хәм продуктивлик бөлимлери

Қолланылатуғын тәлим технологиялары: БББ, киши группаларда ислеў, еркин хат, сораў-жуўап усылы

Әдебиятлар: Т 1,Т2,Т3,Т4,Т5,Т6,Т7,Т8, Қ1-17

Бағдарламаның информацион методикалық тәмийнлениўи

Бул пәнди оқытыў процессинде тәлимнин заманагөй методлары, педагогикалык ҳәм хабар коммуникация технологияларынан пайдаланыў нәзерде тутылған.

Жоқарыда көрсетилген лекция, әмелий сабақларды өткенде компьютер, видеопроектор ҳәм экраннан, кадаскоптан, сызылмалардан пайдаланылады.

Пайдаланылған тийкарғы сабақлықлар ҳәм оқыў қолланбалар дизими

Тийкарғы сабақлық ҳәм оқыў қолланбалар:

1. Каримов И. Асарлар. 1-14-жилд. –Т.: Ўзбекистон, 1996-2007
2. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008
1. **Ахметов Н.К., Хайдарова Ж.С. Игра как процесс обучения. А-А,1985**
2. Балаев А.А. Активные методы обучения. М.,1986
3. Басова Н.В. Педагогика и практическая психология. Ростов на Дону, 2000.

Қўшимча адабиётлар:

1. Борисова Н.В., Соловьева А.А. Игра в обучении лекторов. М., «Знание», 1990
2. Брушлинский А.Б. Психология мышления и проблемное обучение. М., 1983
3. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. М., «Высшая школа», 1991
4. Вербицкий А.А. Человек в контексте речи: формы и методы активного обучения. //Лекторское мастерство №11, 1990 /М., «Знание»
5. Выготский Л.С. Педагогическая психология. М., «Педагогика», 1991

3. Интернет материаллары:

- a. <http://www.mgimo.ru/filesserver/>
- b. <http://www.ssu.runnet.ru/...>
- c. http://www.philol.msu.ru/~rlc2001/ru/sch_14.htm
- d. <http://www.philosophy.pu>
- e. <http://anthropology.ru/ru...>
- f. <http://www.usu.ru/inform/>
- g. <http://www.tsu.ru/Webdesi...>

Лекция текстлери

1-тема. Дуньяның раўажланған мамлекетлеринде талим системасының шөлкемлестирилиўи

Реже:

1. Билимлендириўдин озбекстан модели
2. Билимлендириўдин европа модели
3. Билимлендириўдин америка модели
4. Билимлендириўдин азия модели

1. Билимлендириудин озбекстан модели

Билимлендириў философиясы философиялық билимлер системасында өз алдына тараў сыпатында XX әсирде қалиплести. Бул бағдардың тийкарын салыўшы сыпатында америкалы философ Джон Дьюи тән алынады. Билимлендириў философиясы тиккелей философияны түсиниў менен байланысly болады. Ең дәслеп, философия бул «таза» яки «жаңа» илим сыпатында алып қаралатуғын турақлы ҳәм кең тарқалған көз қараслардан қутылыўымыз керек. Бул жағдайда философия оқыў дисциплинасы (пәни) сыпатында бир қанша билимлер суммасына (жыйындысына) тең болады, бул жерде атап өтиўимиз тийис – ең төмен көрсеткиш: бириншиден, бул студенттиң философия бойынша алған билимлерин экзамен ўақтында «тапсырып», кейин ала «умытып қалыўы»; екиншиден, өте жақсы көрсеткиш – бул студенттиң көз қарасын кеңейттириўде үлкен әҳмийетке ийе ҳәм «философиялық билимданлық» дәрежеси күшейеди.

Улыўма Билимлендириў философиясы, көбинесе курстың анаў яки мынаў бөлимлериниң қосындысының баян етилген жеке методикасы болып есапланады, яғный атап өтиўимиз мүмкин, онтология, гносеология, социаллық философии ҳәм т.б. Тарийхий-философиялық проблемалық майданда философия реаль илим ямаса илим методологиясы сыпатында емес, ал иррационалистлик ҳәм рационалистлик универсаллық дүнъятаным яки дүнъяны түсиниў мәденияты болып табылады. Бул жерде оқытыўшының тийкаргы концептуаль ўазыйпасының бири болып философиялық ойда усы атап өтилген мәданиятты пайда етиў, қалиплестириў ҳәм оған студентти үйретиў.

Методикалық жақтан бул процесс тийкарынан студентти оригиналь философиялық текстлер менен ислесиўге үйретиў, дүнъя жүзлик философиялық процессте болып өтетуғын көп аспекти тарийхта сәўлелендиретуғын проблемалық ситуацияларды

анализлеуге үйретиў болып есапланады. Философия барлық ўақытта дүнья жүзлик раўажланыўдың догмалық яғный «қатып қалған» билим алыў схемасын қурыўға умтылды.

Хәзирги ўақытта философияны үйрениў, философиялық билимлерге ийе болыў, философиялық ағартыўшылыққа болған мұхтәж, философиялық ой-пикир жүритиў, дүньяны сезе билиў хәм дүньятаным сыпатында оғада әхмийетке ийе.

Философияға болған оғада зәрүрлик адамның руўхыйлығынан, хәзирги заман баҳалықлардың кризисинен тиккелей байланысly болады. Буд жерде атап өтиўимиз мүмкин адамды биологиялық түр сыпатында сақлап қалыў, еркинлик дәрежеси хәм де пухаралық жәмийеттиң болмысын характерлейтуғын стратегияларды ислеп шығыў басly мәселе болып табылады.

Ал философияға болған жеке мүтәжлик болса, К.Ясперстин айтыўы бойынша, «Адамлар жасап атыр екен, демек филсоофияның болмаўы мүмкин емес. Философия тийкарынан басқа мақсетлерден жоқары өмирдиң мазмунына ийе болыў, жасаўдың мақсетин аңлап жетиў, бул мазмунды хәзирде аңлап алып – хәзирги тийкарында келешекке хызмет етиў, - хеш қашан қандай-да бир адамды ямаса улыўма адамды усыл сыпатына (дәрежесине) түсирмеў. Философиялық ой-пикир жүритиў (философствование) барлық ўақыттағы ўазыйпасы бундай: болмысты түсиниў тийкарында ҳақыйқый инсан болыў...» (К.Ясперс. Философская вера // смысл и назначение истории. М., Республика, 1994. с. 500).

Жоқарыда айтылғанлардың барлығы студент тәрeпинен философия бойынша стандарттың минимумын, яки философияны оқытыў дисциплинасын үйренип алыў зәрүрлигин туўдырады. Бирақ, бул жерде философияны үйренип алыў – мақсет емес, ал усыл сыпатында алып қараймыз: ол механикалық-формаллық болмаўы керек, ол идеалында студенттиң жеке раўажланыўына тәсир етиўи керек.

XXI-әсир басындағы реалийлер, яғный фактлер, ҳақыйқый социаллық процесслер, кубылыслар, үшінши мың жыллықта улыўмацивилизациялық раўажланыўдың перспективалары, билимлендириў тараўының гуманизацияланыўы ўазыйпалары, билимлендириўдиң «алға озып өтиўи»ниң пайда болыўы, булардың барлығы объектив көз қарастан кәнигени таярлаўда оның жеке раўажланыўын ең биринши планға қояды. Егерде, дәслебинде билимлендириў процессинде тийкарынан шахстың қәлиплесиўи алға қойылған ўазыйпа болған болса, ал хәзирде, билимлендириў процессинде нонконформистлик шахстың қәлиплесиўи, социаллық орталықта толерантлы хәм өзин өзи реализациялаў хәм өзин өзи актуализациялаўға бағдарланған шахсты қәдиплестириў хәм тәрбиялаў басly мәселе болып табылады. Бул контексте жоқары оқыў орнында өтилетуғын философия предметиниң роли жүдә күшли. Бул жағдайда тийкарынан

принципиаллық жақтан философияны үйрениу процессинде, студент тек ғана белгиленген билимлер жыйындысын ғана үйрене қоймастан, ол жаңа социаллық жақтан зәрүрли тәжирийбе топлап, «өзин өзи пайда етип», философиялық ой-пикир жүритиудің, дүньяны билиу хәм дүньяны түсиниу усылы сыпатында көникпелерди үйренип, өзлестирип алыу болып табылады.

Философиялық ой-пикир жүритиудің өзегі сыпатында еркин пикирлеу, тийкарғы бахалық ориентациясы болып – толерантлық есапланады. Келешектегі кәниге ушын философиялық мәденият оның профессионаллық тийкары болып табылады. Ол тийкарынан студенттің жаңа билимлерди өзлестирип билип алыуына, жаңа информациялық, технологиялық хәм дүньяға көз қараслық парадигмаларға тез көникиб, адаптацияланыуы хәм билим алыуды тийкарғы хәм жоқары бахалық сыпатында алып қарайтуғын шахстың қәлиплесиуине дерек болады.

Студенттің шахс сыпатында қәлиплесиуи менен бара бар философиялық мәденияттының концептуаль критерийи, яғный өлшеминің қәлиплесиуинің тийкарғы басқышлары болып төмендегилер табылады:

- арнаулы белгиленген философиялық терминология хәм категориаль-түсиник аппаратын белгили дәрежеде өзлестирип алыу;
- арнаулы философиялық әдебиятларды хәм оригиналь философиялық текстлерди оқыу;
- философиялық диалог хәм философиялық дискурс жүргизиу уқыплылығына ийе болыу;
- философиялық ой-пикир жүритиу дүньяны билип алыу хәм дүньяны түсиниу усылы сыпатында үйрениудің жеке талабы;
- ғәрезсиз толерантлық ойлау дүньяға көз қараслық-искерлик бахалық сыпатында;
- профессиональ искерлик процессинде философиялық мәдениятты реализациялау.

Жоқарыда көрсетилген хәм атап өтилгенлердің барлығы теоретикалық-методологиялық тийкар болып, «Билимлендириу философиясы» курсың дүзиу хәм оқытууда дәслепки бахалық установкалардың бири болып есапланып, оның мазмұны философия курсының айырым бөлимлерин ямаса айырым темаларын үйрениудеги жеке методикалар жыйындысы болып қоймастан, философияны оқытуудың улыума методикасы болыуы тийис. Усындай подход «тарийхий жақтан» В.И.Разин тәрәпинен «Жоқары оқыу орынларында философияны оқытуудағы улыума методика» атлы 1977 жылы баспадан шыққан мийнетинде усынылғын. (Разин В.И. Общая методика преподавания философии в вузах: Метод. Пособие для преподавателей. М.: Высшая школа, 1977).

2. Билимлендириудин европа модели

Келешекте философия пәни бойынша оқытыўшыларды таярлаўда хәм оларды үйретиў процессинде есапқа алмаўымыз мүмкин болмаған бир қанша қарама-қарсылықлар жүзеге келеди. Мәселен, айтып өтиўимиз мүмкин:

- бириншиден, студенттиң оқыў-үйрениў искерлигиниң абстракт предмети (философиялық мектеплер хәм бағларлар, дереклер текстлери х.т.б.) хәм үйренилип атырған профессиональлық-педагогикалық искерлигиниң реаль предмети арасында;

- екиншиден, профессиональлық искерликтің мазмунының бир пүтинлиги хәм студент тәрәпинен көп предметлер (яғный, философия тарийхы, онтология хәм билиў теориясы, логика, мәденияттаныў, педагогика хәм психология, этика, эстетика х.т.б.) үйренип алыўы арасында;

- үшіншиден, профессиональлық-педагогикалық искерликтің реализацияланыўының жәмийетлик формасы хәм студенттиң оны менгерип алыўының жеке формасы арасында бир қанша қарама-қарсылықларды көриўимиз мүмкин.

Оннан тысқары, атап өтиўимиз мүмкин, студентлердиң өзиниң бар мүмкиншиликлериниң хәм уқыплылығының өзи тәрәпинен өзін өзи бахалаўының өте төменлеп кеткенин, олардың келешектеги философия пәни оқытыўшысы болыўындағы хәм келешектеги педагогикалық искерлигине де айырым негативлик қатнас жасаўы тәрәплерин бақлаўға болады.

Усындай қарама-қарсылықлардың хәм проблемалардың шешилиўинде «Билимлендириў философиясы» курсында студентлердиң келешектеги профессиональлық-педагогикалық искерлигинде теориялық билимлердиң әмелий уқыплылық хәм көникпелериниң байланысын тәмийинлеп турыўшы сондай оқытыў системасын пайда етиў зәрүр.

Курсты менгерип алыўдың төмендеги дәрежелерин бөлип көрсетиўге болады:

- репродуктив, яғный, методикалық билимлерди алыў;
- методикалық билимлерди алыўда үйренип алыў дәрежеси, яғный, лекцияның жобасын хәм оның текстлерин дүзиў, әмелде қолланылып атырған оқыўлық хәм оқыў қолланбаларға сын жазыў, үйренилип атырған темаларға теориялық хәм праттикалық жақтан өзиниң концепцияларын усыныў, студенттиң ойлаў искерлигин, ойлаў қәбилетин активлестириўге бағдарланған хәм оларды шешиўде усыллар хәм жолларын табыўға қаратылған, мәселелер менен байытылған семинар сабақларын ислеп шығыў, оннан тысқары «Философия» курсының бағдарламасының авторлық вариантын пайда етиў х.т.б.;

- белгиленген көникпелер ҳам уқыпшылық дәрежелерин менгерип алыў, яғный, лекцияның жобасын ҳам оның текстлерин, оқыўлық ҳам оқыў қолланбаларға жазылған сынды додалаў, философиялық курс бойынша студент тәрәпинен усынылған авторлық бағдарламалар вариантларын анализлеў, оқыў процессинде рольлик ойын шегарасындағы семинар сабақлардың ситуацияларын моделлестириў х.т.б.

Келешекте философия пәни оқытыўшысын таярлаўда, студенттиң жеке жетискенликлерин қадағалап турыўшы ҳам оның (студенттиң) кейинги профессиональлық қәлиплесиўине тәсирин тийгизетуғын тапсырмалардың формулировкаланыўында жоқарыда атап өтилген ҳәр бир дәреже белгили бир баҳаны пайда етеди. «Билимлендириў философиясы» сабағын ҳам оны өткеріў формасын шөлкемлестириўде принципияль әҳмийетли орынды шахсқа бағдарланған педагогикалық технологиялар ийелейди. Олардың тийкарында диалоглы принцип қойылған болып, яғный, бул оқытыўшының ҳам студент арасындағы, бул жерде айтып өтиўимиз керек – болашақ оқытыўшыны кәсиплес қатарына киргизилгенлиги ҳам олар арасындағы тең ҳуқықлы қатнас пайда болғанлығы, ҳәр бир үйрениўшиниң өз бетинше ис алып барыўының майданын кеңейтиў баслы мәселе есапланады.

Усындай оқыў процессинде оқытыўшы тек ғана оқытып қоймастан, ал студентти профессиональлық раўажланыўына бағдарлап ҳам оның әмелге асырылыўына қолай жағдай жаратады.

Солай етип, атап өтиўимиз керек, «Билимлендириў философиясы» курсы өзиниң зәрүрияты бойынша базалық философиялық курсларға салыстырғанда екинши орында турады ҳам олардан ғәрезли болады. Мазмуны жағынан бул курс кәнигеликтиң барлық улыўма профессиональлық дисциплиналарына ҳам «Психология ҳам педагогика» курсына таянады.

XXI-әсир жәмийеттиң раўажланыўында руўхыйлықтың үстемлилиги, Өзбекстанның өзине тән раўажланыў моделинде базар экономикасының руўхый факторы, талабы педагогиканы глобалласыўына тийкар болды.

Социаллық турмыс сферасында таълим-тарбияны әмелге асырыўдың өзине тән өзгешеликлерин үйренетуғын педагогиканың оннан артық тармақлары пайда болды. Жоқары оқыў орны педагогикасы мәмлекетте жоқары оқыў орынларында билимлендириўдиң раўажланыўына байланыслы ҳалда өз алдына пән сыпатында раўажланып келмекте.

3. Билимлендириудин америка модели

Жоқары мектеп педагогикасы ең дәслеп таълим-тарбия процессиниң төмендеги улыўма ызымлықларына тийкарланады:

1. Таълим-тарбия процессиниң бар болған шараятқа, дәўир талабына сай келиўи. Педагогиканың предмети болған таълим-тарбия адамлар жәмийети тарихий раўажланыўында жасларды өмирге таярлаў, мийнет искерлигине таярлаў буйыртпасына тийкарланған ҳалда раўажланған. Бүгинги күнде, илимниң тез пәт пенен раўажланыўы, базар экономикасы шараятында жоқары таълимге жәмийеттиң буйыртпасы, кадрлар таярлаўдың миллий дәстүринде белгилеп берилген.

2. Философияның, теорияның әмелият пенен бирлиги философиялық категориясы таълим-тарбия процессиниң ызымлықларының бири болып есапланады. Жоқары таълимде теорияның әмелият пенен ара бирлиги болашақ кәнигелерди өмирге таярлаўдың тийкары болып табылады.

3. Таълим-тарбия хәм раўажланыўдың өз-ара байланысының ызымлықлары Ўзбекстанның өзине тән раўажланыў моделинде руўхыйлықтың, таълим-тарбияның үстинлигин тәлиматының тийкарын салыўшы Президентимиз И.А.Каримовтың «Жоқары манаўият – жеңилмес күш» китабында айтып өтилгениндей, «Таълимди тәрбиядан, тәрбияны болса тәлимнен ажыратып болмайды – бул шаркона қараш, шаркона өмир философиясы».

4. Таълим-тәрбияның студентлер имканияты хәм уқыплылығына сай келиўи ызымлықлары жоқары мектеп дидактикасының тийкаргы принциплеринде өз сәўлесин тапқан. Зыялы, билимдан, зийрек студентлерди табыў, олардың билим-көникпелерин раўажландырыў жоқары мектеп искерлигиниң өлшемине айланған. Ўзбекстан хәм Қарақалпақстан Республикасының жасларының дүнья жүзлик аренаға шығыўы, болашақ Аль-Хорезмий, Фарабий, Беруний, Ибн Сина, Навоиларды тәрбиялаўдың теориялық тийкарларын жаратыў нәзерде тутылған.

5. Педагогиканың үйретиў хәм үйрениўдин бирлиги, оқытыўшы хәм студентлер искерлигине бийланыслы болыў ызымлықлары таълим процесси технологиясы әмелиятқа тийкарланады. «Жоқары мектеп педагогикасы» оқыўлығында таълим-тәрбияға технологиялық, системалық қатнас жасаў методологиясы тәжирийбеде сыналған. Хәм, таълим системасында бюрократиялық дүзимнен парқланатқын оқытыўшы хәм студент бирге ислесиў методикасы ислеп шығылған.

6. Таълим мақсети, мазмуны, методлары хәм формаларының ара байланысының педагогикалық ызымлықлары жоқары таълимде хәм педагогикалық технологияны нәтийжели қоллаў имканиятын береді. Педагогикалық процесстиң бул

нызамлықтарының бири хәзирги дәуирде таъдим-тәрбияны шахсқа бағдарланған мақсетин өз ишине қамтыйды.

4. Билимлендириүдин азия модели

Болашақ қәнигелерди хәр тәреплеме қәлиплестириү олардың кәсиплик шеберлигин хәм руўхый-этикалық, физикалық пазылетлерин пайда еттириүде шахсқа бағдарланған таълим-тәрбия концепциясы ислеп шығылғанлығы пәнниң жеңиске ерисиўлериниң бири. Соның ушын да хәр бир пәнди үйрениүде болашақ қәниге өз «мен»ин билиўге қаратылыў мақсетке муўапық. Таълим-тәрбия мазмунын белгилеүде талим стандартлары тийкарында **пәнлерара байланыс нызамлықлары** хәм бирге ислесиў жоллары методологиялық характерге ийе. Кең имканиятлы, хәр тәреплеме раўажланған қәнигелерди таярлаўда қәнигелик пәнлер методикасы, бизиң жағдайымызда «Билимлендириү философиясы» хәм педагогиканың улыўма нызамлықларына тийкарланады.

Таяныш сөзлер: *философия, билим, илим, дуньяға көз-карас, цивилизация, формация, жәмийетлик раўажланыў, прагматизм, неопозитивизм, гуманизация*

Қадағалаў ушын сораўлар:

1. Жамийетлик-гуманитар пәнлерди оқытыўда алдынгы сырт ел тажрийбелер предметине қандай мәселелер киреди?
2. Жамийетлик-гуманитар пәнлерди оқытыўда алдынгы сырт ел тажрийбелер басқа философиялық илимлер менен байланысын түсиндириң.
3. Билимлендириүдин гуманизациясы дегенде нени түсинесиз?

2-тема: Оқыу процессиниң норматив-хуқыкый тийкарлары: сырт ел тэжрийбеси хэм олардың салыстырмалы анализи

Реже:

- 1. Өзбекистан хам сырт ел мәмлекетлеринде билимлендириу тарауында улыуа үәкиликке ийе мәмлекет органлары**
- 2. Өзбекистан хам рауажланған сырт ел мәмлекетлеринде билимлендириу тарауында арнаулы үәкилликке ийе мәмлекет органлары системасы хэм үәкилликлери**
- 3. Рауажланған сырт ел мәмлекетлеринде билимлендириу системасын баскарыуда жокары оқыу орынлары хэм мәмлекетлик емес шөлкемлердин қатнасыуы**

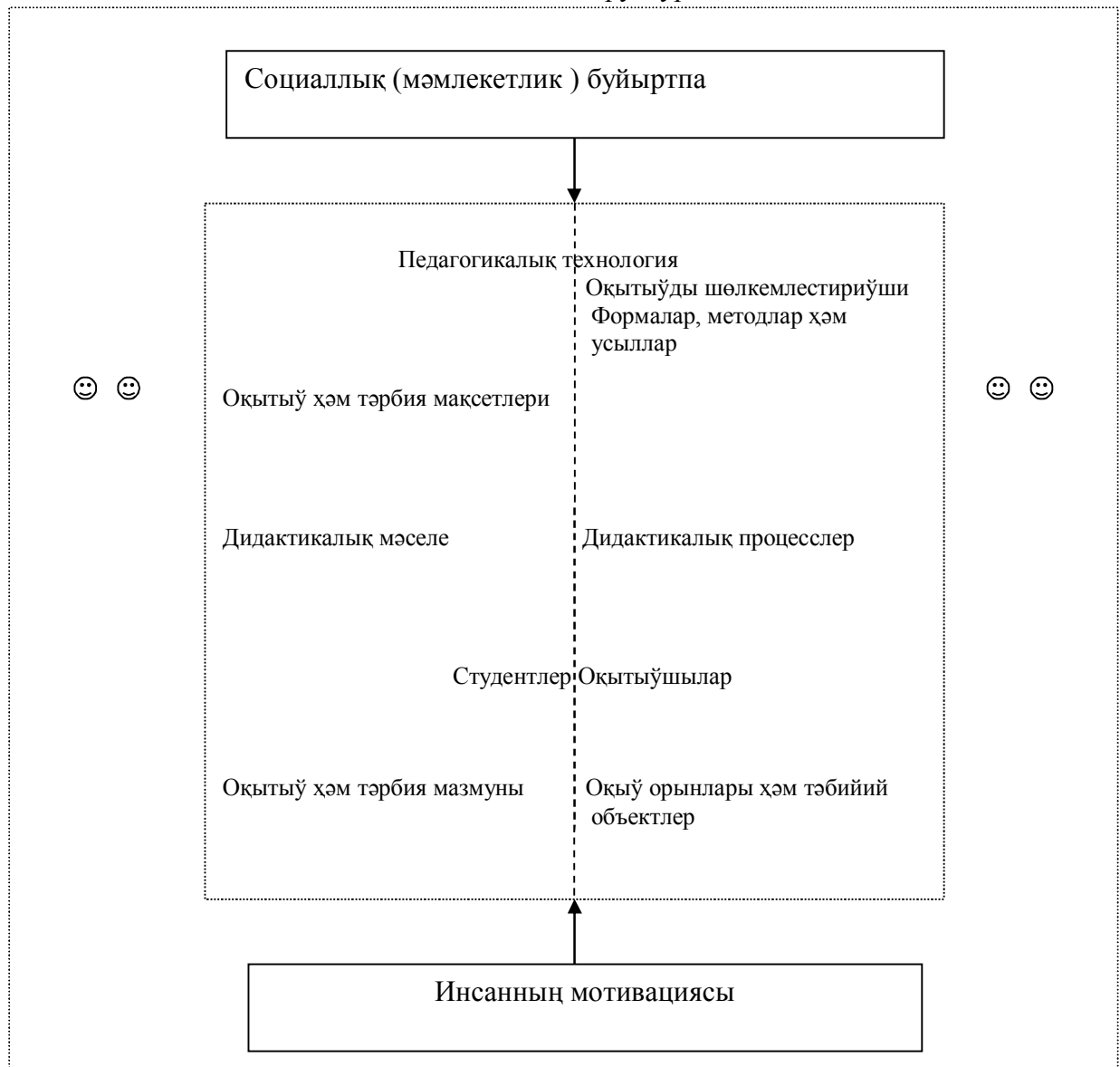
- 1. Өзбекистан хам сырт ел мәмлекетлеринде билимлендириу тарауында улыуа үәкиликке ийе мәмлекет органлары**

Олий Мәжилистинң билимлендириу тараудағы үәкилликлери

- Билимлендириу тарауының ыызамшылық тийкарларын жаратыу хэм жетилистириу;
- Билимлендириуге байланыслы ыызам хужжетлердин орынланыуын қадағалау;
- Билимлендириу тарауына ажыратылатугын қаржыларды мәмлекет бюджетин тастыйықлау аркалы қадағалау

Педагогикалық система «үлкен системаның» (тәлим системасының) элементы сыпатында «тең салмақтың улыумалық ыызамына» – берилген системадағы карама-қарсы күшлердин өз-ара қатнасы дәрежесин сәулелендириуши тәбияттың универсаллық ыызамына тийкарланған ҳалда қаралыуы тийис. Ол системаның берилген сәйкеслик шегарасында рауажланыу бағдарын хэм тийкарын аңлатады. Системадағы тең салмақтылық ҳалат қәлеген болыуы мүмкин, бирақ идеалда ҳақыйқый тең салмақтылыққа ийе болыуы тийис, себеби сол ўақытта берилген системаның карама-қарсы күшлери барабар теңликте болады. Қәлеген система сапалылық (исенимлилиқ) хэм турақтылық түсиниклери менен сыпатланады. Бул түсиниклер системаның теңсалмақтылық түсинигине арқа сүйейди.

Педагогикалық системаның структуралық сызылмасы

Қәлеген система турақлы болады, егер ол тең хәрекет етиуші күшлердің зәрүрли балансына ийе болса, жасағыш болады, егер ол үзликсиз жаңаланыу, бийимлесіу және системаны тең салмақлылық жағдайына алып келетуғын механизмине ийе болса, узак жасайды және келешегі болады, егер оның рауажланыу векторы (бағдары және тийкары) бир пүтин системаның (яки оның элементлериниң көпшилигине) мәплерине сәйкес келсе.

Дүнья жүзлик тарийхый тәжрийбе тең салмақлылық нызамының бийкарланыуы, әсиресе адамзаттың социаллық-экономикалық рауажланыуында қәлеген системаны (сиясий, экономикалық, әдеп-иқрамлылық және қәлеген басқа) сөзсиз истен шығарған.

Бул халатты бизлер өзимиздің рауажланыу басқышымызда да гүзеткенбиз. Бизин елимиз базар системасына өткеннен кейин, бурын мәмлекет тәрөпинен қоллап кууатланған тәлимдеги салыстырмалы турақлылық интенсив тәризде ыдырай баслаған. Тәлим системасы экономикалық, сиясий, социаллық, технологиялық және басқа факторлардың күшли тәсири астында қалады. Нәтийжеде тең салмақсызлық халаты, шөги

жүз береді, тәлім системасы тең салмақтық халатынан шығады, бұрынғы тұрақты халатқа қайтысудың өзі бүгін мүмкін емес, өйткені әдеттегі хәм жақсы иске қосылған механизм жаңа жағдайларда хәрекет ете алмайды. Сол себепли хәзирги жағдайда экономикалық илим, әсиресе базар қатнасықлары жағдайларындағы тәлім экономикасы тийкарында тәлімди реформалаўға болған усылларды ислең шығыс талабы бар. Мәселениң бундай қойылысы күшейип баратырған улымакризислик жағдайда тәлімниң адамзаттың социаллық Аман қалысының хәм раўажланысудың жаңа цивилизациялық басқысқа өтисиниң гаранты (кепили) бола алтуғынлығынан дерек береді.

Техинка хәм өндирис әмелиятында бұрыннан тең салмақтық нызамы айқын емес көринисте пайдаланылады. Ушыс суднасының тұрақтылығы, оның хызмет көрсетис исенимлилиги (беккемлилиги) тең салмақтылық түсинигин басшылыққа алысуды талап етеди. Социаллық раўажланысудың үстинликке ийе факторларының бирине тәлімниң айланыс оқыс мәкемелериниң «жуўапкершиликли тәлім орталығына» айланыс зәрүрлигин береді. Ол XX - әсирдиң механикалық дүньяға көз қарасына сәйкес келмей, ал XXI-әсирдиң дүньяның өзин шөлкемлестирис концепциясы логикасына тийкарланыс тийис.

2. Өзбекстан хам раўажланған сырт ел мәмлекетлеринде билимлендирис тараўында арналы ўәкилликке ийе мәмлекет органлары системасы хәм ўәкилликлери

Педагогикалық системаның да өмиршеңлиги, перспективлилиги, тұрақтылығы егер оның элементлери өз-ара байланысқан, бир стратегиялық мақсетке бойсынған болса ғана тәмийинленеди, яғный конвенгерция тийкарында хәрекет етеди. «Педагогикалық» системаның элементлерине болған интегративлик принцип оның толық хәрекет етисин хәм «үлкен системалардың» мәпин есапқа алған халда өмир сүрисин тәмийинлейди.

Бизлер қарап атырған педагогикалық системаның тұрақтылығын, жасаисин, перспективасын тәмийинлеиси жағдайларды анализлеис оқыс технологиялары жойбарластырисудың (усыллар, формалар, кураллар, оқыс-илимий база арқалы мақсетлерден оқысудың нәтийжелерине ерисиисге шекем), жоқары тәлімдеги оқыс процессин кейинги қайта тиклеисин дүзетис, иске асырисудың системалық методы сыпатында алға сүрилсе мүмкин болады. Бул гипотетикалық жағдай педагогикалық системаның мақсетке тийкарланғанлығын дәлиллең қоймастан, оның компонентлериниң барлығын информатизациялаис зәрүрлигин ашып береді.

Оқыс процесси дәретиисиликке тийкарланған жумыс, сол себепли бизлерден тәлімди стандартластырис мәселесин түсинисди талап етеди.

Стандарт жоқарыдағы анықламада көрсетилгеніндей диагностика арқала сәулеленген тәлимнің белгили тәреплерине қойылатуғын зәрүрли минимал талаптарды аңлатады. Тәлимнің қандай тәреплерин стандартластырыуымыз тийис хәм мүмкин болады?. Бул сораўға жуўап бериўимиз ушын қәлеген тәлим шөлкеминің педагогикалық системасының элементлерин анализлеўимиз зәрүр. Себеби қәлеген педагогикалық система дидактикалық мәселени хәм элементлерди қәлиплестиретуғын, бул мәселени шешиў қуралы сыпатында дидактикалық процесслерди сүүретлеўши элементлерден турғанлығы себепли, тәлимдеги стандартластырыў да еки аспекттен турады

1. Дидактикалық мәселе. Оның формулировкасы педагогикалық системаның үш элементинің: студентлер, оқытыў (тәлим) мақсети, оқытыў (тәлим) мазмунының структурасын ашыў жолы менен иске асрылады.

Студентлерге келсек, олардың белгили бир педагогикалық системаға кириўи хәм онда болыўи ушын олардың инсанлық сапалары белгили бир талаптарға (интеллектуаллық, әдеп-иқрамлы, социаллық, физикалық, эстетикалық таярлықтың дәслепки дәрежеси, оқыўдың мотивацияланыўи, материаллық тәмийинлениў х.б.) жуўап бериўи тийис.

Педагогикалық системаның бул берилгенлигине қатнаста талаптардың бундай минималлық дәрежеде белгилениўи оның нормаға ийе болыўи, яғный сәйкес стандарт формасында анықланылыўи менен гүзетиледи. «Белгили бир оқыў орнына тапсытырыўшыға қойылатуғын негизги (дәслепки) талаптар» деген түрге келтириледи. Бундай стандарт көпшилиқ жағдайда гуманистлик қәсийетлерге де ийе болады. Ол жоқары оқыў орынларына тапсырыўдың барлық процедураларынан анықсызлықты алып таслайды. Ол тәлим системасының мийраслығын, бир пүтин тәлим кеңислигин қәлиплестириў проблемасын шешиўге хызмет етеди.

2. Тәлим (оқытыў) мақсети. Бул жерде стандартлаастырыўдың зәрүрлигин дәлиллеп отырыўға зәрүрлик жоқ болса керек деп ойлаймыз. Бирақ педагогикалық системаның басқа бөлегин — дидактикалық процесслерди анализлеўде стандартластырыўдың басқа картинасы ашылады. Бизге мәлим болғанындай оқытыў технологиясының тийкарғы компонентлерин оның мазмуны, дидактикалық процесслердің өзи, оқытыўдың шөлкемлесиўши формалары, оқытыў қураллары хәм оқытыўшылар береді. Дидактикалық процесслерди таңлаў хәр қыйлы көз қараслар менен бериледи, олар хәр қыйлы оқыў орынларында, хәр қыйлы оқытыўшылардың орынлаўында бирдей болыўи мүмкин емес. Усыған байланыслы дидактикалық процесслерди стандартластырыў талап етилмейди, усыны иске асырып бизлер жоқары

оқыу орнын хәм оқытушыларды бундай стандартларды сақтаудың мүмкин емеслигинен қутқарамыз.

Жоқары оқыу орынлары хәм оқытушыларға, тән алынған авторлық мектеплерге бул мәселени шешиуде еркинлик бериледи, стандартқа тийкарланған типлик нормаларды, усыныс етилетуғын, бирақ шәрт болмаған дидактикалық процесслерди ислеп шығыу жолы менен олар дәретиушилик қатнас жасап бул мәселени шешеди. Дидактикалық қуралларды ислеп шығыу менен гүзетилмейтуғын стандартларды ислеп шығыу, олардың (сабақлықлардың хәм типлик дидактикалық процесслердин) иске асырылыуы тәлим стандартының идеясында бузыуға алып келеди хәм бизлерди бир неше жыл изге қайтарады.

Қәнигелерди таярлаудың заманагөй концепциясы қалеген дәрежедеги оқыу орнының үзликсиз тәлим системасының элементи сыпатында алып қаралыуын алға сүреди. Бул системаның қалеген системасы бизиң жәмийетимиздиң келешегі хәм мәдени-тәлим пирамидасының жоқарыдағы блогы ушын «ислейди». Сол себепли қалеген басқышта тәлим искерлигі алға озып кетиу характерине ийе болыуы тийис, ал үзликсиз тәлим теориясы хәм практикасы ушын «прогноزلаныу» категориясы әҳмийетке ийе болып баслайды.

3. Рауажланған сырт ел мәмлекетлеринде билимлендириу системасын басқарыуда жоқары оқыу орынлары хәм мәмлекетлик емес шөлкемлердин қатнасыуы

Тәлим системасы - дәрежесі хәм қасиплик бағдарланыуы бойынша хәр қыйлы сыпатламалары менен парықланатуғын көплеген тәлим мәкемелерин (мәмлекетли, мәмлекетлик емес) аңлатады. Бундай тәлим мәкемелериниң хәр қыйлылығы тәлимге еле система статусын бериу ушын тийкар бола алмайды. Система объектлердин, қубылыслардың, компонентлердин, процесслердин тек ғана әпиуайы жыйнағын бермейди, ал олардың өз-ара байланысын хәм өз-ара хәрекетин аңлатады, онда система жаңа интегративлик сапаларға: ийгишликке, динамикалыққа, вариативликке, бийимлесіушиликке, тұрақлылыққа, болжаушылыққа, демократиялылыққа ийе болып баслайды.

Тәлим системасы мәмлекеттегі социаллық-экономикалық өзгерислерге динамикалық хәм жумсақ түрде бийимлесіуі тийис. Соның менен қатар ол мүмкиншилигі барынша өзиниң психологиялық-педагогикалық тийкарында тұрақлы, конъюнктураға бойсынбайтуғын болыуы тийис. Бир тәрептен, тәлим системасы әдетте тарийхый жақтан бири бирин алмастырып отыратуғын тәлим парадигмалары хәм доктриналарынан «өсип» шығыуы тийис, ал екинши тәрептен, ол тәбийий-

болжаушылыққа ийе болыуы тийис, келешекке «жұмыс» ислеуи керек болады себеби калеген типтеги оқыу орынларының питкериушилери өзлериниң оқыған дәуиринен парықланатуғын кеңислик хәм уақытта жасауы хәм мийнет етиуи керек болады.

Тәлим системасы – жабық емес, қатаң орайласқан хәм тәртиплескен система болып табылады. Ол ашық система, өзін түсиниуге, санлы хәм сапалы байыуға, қайта өзгериуге уқыплы болады.

Бул система сыртқы социаллық-экономикалық хәм социомәдений келип шығуы жағдайлары менен анықланады. Хәм өзиде бул жағдайларды анықлайды. Әсиресе кейингисин басшылыққа алыуымыз тийис, өйткени бул жағдай мәмлекеттиң, жәмийеттиң турмысында тәлимниң үстинликке ийе әхмийетин анықлайды.

Тәлимниң қалеген системасы белгили социаллық, илимий-техникалық, экономикалық, мәдений хәм сиясий орталықта өмир сүреди хәм рауажланады. Олар бир тәрептен тәлим мақсетин анықлайды, басқа тәрептен олардың иске асырылыуы хәм буннан былай рауажланыуы ушын белгили шараятларды дөретеди. Бундай анықланыудың дәслепки, негизги факторын социаллық-экономикалық деп алып қарасақ болады. Себеби жәмийеттиң социаллық-экономикалық дүзилиси биринши гезекте барлық басқа факторлар хәм жәмийетлик системалардың интеграцияланыуы ушын сәйкес шараятларды дөретеди. Илимий-техникалық прогресс, мәдений хәм сиясий орталықяки социаллық-экономикалық қайта өзгерислерди хәрекетке келтиреді, яки олардың рауажланыуына тосық қояды. Усыған қарамастан тәлим системасы жәмийеттиң рауажланыуының социаллық-экономикалық хәм мәдений рауажланыуының тийкарғы мәселелерин иске асырыуға жағдай тууғызыуы тийис. Адамды мәмлекеттиң хәр қыйлы экономикалық, мәдений, сиясий турмысы тарауларында актив искерликке киргизиуи, ийтермелеуи тийис.

Инсанлық бағдарланған тәлим ең алды менен тәлим парадигмасының алмасыуын аңлатады. Егер бурында Герберт хәм Песталоцци дәуиринде, кейин ала санаат революциясы басқышында оқытуы системасында оқытуы искерлигине үстинлик берилсе, онда хәзир жәмийеттиң постиндустриаллық басқышында, оның информатизацияланыуы дәуиринде үстинли оқыу искерлигине берилмекте. Сол себепли бурынғы парадигма: оқытуышы-сабақлық-студент жаңа парадигма: студент-сабақлық-оқытуышы менен алмаспақта. Оқытуышы жаңа статуска ийе болмақта, бул статус бурынғыдай әхмийетке ийе, бирақ басқаша көринисте болады деп ойлаймыз. Хәзир оқытуышының уазыйпасын үйренип атырған адамның мустақил билиулик искерлигин шөлкемлестириу, оны билимди мустақил ийелеуге хәм алынған билимлерди әмелиятта қолланыуға үйретиу береді. Оқытуышы бундай көрсетилген мақсетлерди иске асырыу ушын оқытуыдың сондай

методларын, технологиясын таңлауы тийис, олар оқыушыларға тек ғана таяр билимлерди өзлестириу мүмкиншилигин берип қоймастан, ал олардың мустақил тәризде хәр қыйлы дереклерден билимди алыуына да жәрдем бериуи, өзлериниң көз қарасларын қәлиплестириуине, оларды аргументлестириуге, бурын алынған билимлерди жаңа билимлерди алыу ушын метод сыпатында пайдаланыуға жардем бериуи керек. Тек ғана усындай оқытууды раўажланыушы деп айтыуға болады.

Өзбекистан Республикасында тәлимди раўажландыруудың үстинликке ийе әҳмийетли сиясий тәрепине билимлендириу тарауының мийраслығын хәм пүтинлигин сақлау зәрүрлигин киргизсек болады. Әсиресе оның актуаллығы үзликсиз тәлим аспектінде иске асырылады.

Таяныш сөзлер: *система, элемент, структура, гуманизация, үзликсизлик, билимлендириуди реформалау, билимлендириу дәрежелери, билим бериу усыллары*

Қадағалау ушын сораулар:

1. Система дегенимиз не?
2. Билимлендириудиң система сыпатындағы өзине тәнликлери қандай?
3. Билимлендириудиң система сыпатындағы тийкарғы подсистемалары хәм олар арасындағы байланысты түсиндириң
4. Билим бериуде метод хәм технология түсиниклериниң өзгешеликлери қандай?

3-тема: Билимлендириў процессин шөлкемлестириўде сырт ел методикалары

Реже:

- 1. Жоқары тәлимнің заманагөй концепциясы хәм оның иске асырылыўы бойынша дидактикалық усыллар**
- 2. Тәлимнің перспективалық системасының әҳмийетли өзгешеликлери**
- 3. Жоқары билимлендириў системасының раўажланыў стратегиясы бағдарлары**

1. Жоқары тәлимнің заманагөй концепциясы хәм оның иске асырылыўы бойынша дидактикалық усыллар

Өзбекистан Республикасында тәлимнің ҳалаты, тийкарғы тенденциялары хәм раўажланыў проблемалары сыпатламасынан дүнья жүзлик экономикалық системада локаллық системалардың ашық екенлигин, капиталлардың бир мәмлекеттен екиншисине жеңил өтиўин айқын көриўимизге болады. Олар мийнеттиң жәмийетлик өнимдарлығы қай жерде жоқары болса (бул жерлерде пулды сарыплаў пайдалырақ болады) сол мәмлекетте жәмленеди. Бул ҳалат тек ғана ақшаға (пулға) тийисли болып қоймастан, ол «мийлерге» де тарқалады. Талантлырақ, шаққанырақ адамлар бай хәм экономикалық жақтан саламат еллерге кетип баслайды. Қәлиплескен дүнья жүзлик базар системасындағы бул көрсетилген процесс изге қайтпаса керек деп ойлаймыз. Бул жағдай изде қалған мәмлекетлердиң жоқары басқышларға көтерилиўине болған үмитлерин жоққа шығарады, себеби мийнет өнимдарлығының жоқары көрсеткишке ийе болыўы ушын үлкен капиталды сарыплаў хәм квалификациялы маман кадрлар керек болады. Ол тек ғана санаатты қайта қурыў хәм жаңа технологияларға өтиў ушын керек болып қоймастан, ең алды менен интеллектуаллық потенциалды дәретиў ушын да зәрүр болады. Интеллектуаллық потенциал ҳаққындағы тастыйықлаў абсолютлик шәртти береді: себеби онысыз ҳеш қандай алға илгерлеў мүмкин емес. Берилген шәрт жаңа технологиялық алға илгерлеўдиң де нәтийжесин аңлатады, ол «миллеттиң интеллектуаллық потенциалы» деген терминнің улыўма жаңа түсиндирмесин талап етеди. Сол себепли қалиплескен улыўма планеталық базар механизми изде қалған еллердиң экономикасын көтермейди, ал керисинше оны жоқ етеди, оларды жоқары мийнет өнимдарлығына ийе болған еллердиң шийки зат базасына айландырады. Сол себепли конкурентке шыдам бериў хәм аман қалыў ушын Өзбекистан Республикасында

тәлим системасын раўажланыдырыў ҳәм реформалаў келешекте төмендеги көрсетилген тийкарғы бағдарлар бойынша иске асырылса мақсетке муўапық болады деп ойлаймыз:

1. Тәлим тараўында болып атырған процесслерди анализлеў ҳәм баҳалаў, ҳәм болып атырған жағдайлар менен ҳүкиметимизди, кең жәмийетшиликти хабарландырыў;
2. Тәлим структурасы ҳәм процесслерин басқарыў;
3. Педагог ҳәм оқыўшылардың жәмийеттеги ролин анықлаў ҳәм оларды социаллық жақтан қорғаў;
4. Оқытыў мазмунын, методларын ҳәм кқуралларын жетилистириў ҳәм раўажландырыў;
5. Тәлим тараўын ресурслар менен тәмийинлеў;
6. Өзбекистан Республикасының берилген предметлик тараўда халық аралық бирге ислесиўин тәмийинлеў.

Билим бериўдиң миллий ҳәм дүнья жүзлик системалары ҳәзирги ўақытта терең кризисте басынан кеширмекте. Ол төмендегише сыпатламаларға ийе:

- сапалы билим алыўды қәлеўшилер ҳәм оны алыў мүмкиншилигине ийе болған адамлардың саны арасында үзилс бар. Бул үзилс ҳәр қыйлы мәмлекетлердиң арасында ҳәр қыйлы, бирақ барлық жерде бар, себеби ҳәрекет етип атырған мектеп ҳәм университетлер билимге болған өсип баратырған барлық талапларды қанаатландыра алмайды.

-барлық дүньяда кәсиплик билим бериў мазмунлық қатнаста тез пәт пенен өзгерип атырған технологиялардың изинен қуўып жете алмай атыр, басқаша айтқанда тәлим системалары консервативлик десекте болады.

-финанслық тийкарлардың жетиспеўшилиги сезилерлик дәрежеде, соның себебинен тәлим системасының тәсири толық дәрежеде жаңа талапларға жуўап бермейди.

-тәлим системаларына тән болған инертлилик сырттан келип атырған талапларға жуўап ретинде олардың өзлериниң ишки укладын әстен өзгертетуғынлығына алып келмекте.

-пуқаралардың ҳәм жәмийеттиң инертлиги қәлиплескен дәстүрлер стимулларының аўыр жүгин береді, ал бул болса тәлимди ҳәм саўатлы кадрларды конкрет мәмлекеттиң миллий раўажланыў мәплеринен келип шығып, рационал тәризде пайдаланыўға кесент береді.

Хәр қыйлы мәмлекетлердиң миллий тәлим системалары үзликсиз кризис қубылысларын бастан кеширеди. Барлық жерде финанслық дереклер, оқытыўшылар, биналар, оқыў қолланбалар ҳ.б. жетиспейди, бир сөз бенен айтқанда тәлим алыўшылардан басқасының ҳаммесине мүтәжлик бар. Соның менен бир қатарда ҳәзирги дүньядағы жағдай бурын әдетке айланған мазмунға салыстырғанда басқаша көриниске ийе. Тәлимдеги ҳәзирги жер жүзлик кризис адамзат ушын аўыр ақыбетлерге ийе.

Тәлім тарауында сиясатты қәлиплестириўде мәмлекет, биринши гезекте ыызамшылық арқалы үлкен баслы рольди атқарады. Дүнья жүзиндеги алдыңғы қатардағы еллердиң илимий-техникалық прогресси хәм глобаллық технологияласыўы жәмийеттиң интеллектуалласыў дәрежесине, оның жаңа билимлерди өндириў хәм қабыл алыў уқыпшылығына байланыслы мүмкин болды. Булардың хәммеси елдиң тәлиминиң раўажланыў дәрежеси менен тығыз байланыслы.

1997-жылы ЮНЕСКО тәрәпинен усынылған ХХІ-әсирдеги тәлим бойынша халық аралық комиссияның «Тәлим жасырын байлық» деп аталған баянатында: «бизлер жаңа болмаған, бирақ ХХІ-әсирдиң баслы проблемаларына айланатуғын тийкарғы қарсылықларды жеңип өтиўимиз ушын қуралланған болыўымыз тийис» деп айтылады. Усындай проблемалардан тәлимге тийисли болған тек ғана биреўин келтирип өтейик: билимниң шексиз раўажланыўы хәм оларды адамның өзлестириў мүмкиншиликлери арасындағы қарсылық (бул жерде өзинди билиў, физикалық хәм психологиялық саламатшылықты тәмийинлеў усылларын, қоршаған орталықты сақлаў хәм билиўге бағдарланған тәлимди есапқа алыў шәрт болады). Усыған байланыслы реформалардың анық, дәл стратегиясын ислепп шығыў, дурыс өмирди қурыўға жәрдем беретуғын, хәр бир адамның тәжрийбе хәм мәдениатының раўажланыўын, билимнен пайдаланыўды есапқа алатуғын, базалық билимниң тийкарғы элементлерин сақлаған ҳалда үстинликке ийе болған бағдарларды анықлаў зәрүр болады.

2. Тәлимниң перспективалық системасының әҳмийетли өзгешеликлери

Тәлимниң перспективалық системасының әҳмийетли өзгешеликлерине төмендегилерди киргизсек болады:

- тәлимниң фундаменталласыўын, ол өз гезегинде тәлимниң сапасын арттырыўға өзиниң салмақлы тәсирин тийгизиўи шәрт.

- тәлимниң барлық системасының озыў, алға илгерлеў характерине ийе болыўы, оның келешектеги постиндустриаллық цивилизацияның, адамның дәретиўшилиқ уқыпшылықларының раўажланыў проблемаларына бағдарланыўы.

- аралықтан оқытыў хәм өзин мустақил оқытыў мүмкиншиликлеринен келешекте хабар хәм телекоммуникациялық технологияларды пайдаланған ҳалда кеңнен қолланыў жолы арқалы мәмлекет халқы ушын тәлим системасының қол жетерли дәрежеде болыўы.

Берилген өзгешеликлерден келип шығып жоқары тәлимниң заманагөй концепциясындағы тәлим проблемаларының структурасын хәм олардың тийкарғы шешилиў жолларын төмендегише сызылма түринде берсек болады:

Бул берилген концепция бойынша жоқары кәсіптік билимди алыўда төмендеги ўазыйпалар шешилиўи тийис:

-билимнің эффективлигин, қол жетерлигин ҳәм сапасын көтериў мақсетинде оқытыў процессинде максимал дәрежеде хабар технологияларынан пайдаланыў керек болады;

-оқыўшылар өзлериниң предметлик тараўында, келешектеги кәсіптік искерлигинде хабар технологияларынан пайдаланыў бойынша арнаўлы билимлер ҳәм кәсіпкерликлерди алыўи тийис.

-оқыўшылардың кәсіптік бағдарын есапқа алған ҳалда «хабар жәмийетинде» турмыс ҳәм искерликтин тийкарлары ҳаққындағы билимлер тереңлесиўи ҳәм кеңейиўи тийис.

Заманағөй тәлимнің раўажланыўының әҳмийетли мәселелериниң бири ретинде улыўма тәбийий-илимий пәнлердин циклин гуманитар тәлимге, усыған сәйкес гуманитар пәнлерге тәбийий-илимий ҳәм техникалық тәлим циклин киргизиў талап етиледі.

Фундаменталлық тәлим менен кәсіпке оқытыў интеграциясы проблемасының өзиниң конструктивлик шешимине ийе болыўи күтилмекте. Социаллық қатнасықта ҳақыйқый өзін қорғалған деп тек кең түрде саўатлылыққа ийе болған адам айта алады. Ол өз искерлигиниң мазмунын ҳәм бағдарын технологиялардың яки базар талапларының алмасыўи менен қайта өзгерте алыўға уқыплы болыўи тийис Қандай да бир конкрет тараўда тар мәнистеги кәсіпке таярлаў әсет-ақырынлап тәлим системасынан кетиўи тийис, ол өндирис ҳәм басқа кәсіптік искерлик тараўына өтиўи керек болады.

Тәлимди қайта шөлкемлестириўдин стратегиялық бағдарлары ретинде қәнигелерди таярлаў сапасының жаңа дәрежесин тәмийинлеў ҳәм кадрларды таярлаўдың ийилгиш системасын қәлиплестириў алып қаралады. Ол кәсіптік искерликтин тез пәт пенен өзгерип атырған жағдайларына тезлик пенен жуўап бере алатуғын ҳәр қыйлы бағдардағы қәнигелерге болған жәмийеттин жаңа заманағөй талапларын қанаатландырыўи тийис. Басқаша айтқанда, жас қәнигелердин билимлериниң кеңейиўине ҳәм толықтырылыўына болған уқыплылық бул жерде есапқа алынады.

Жоқары кәсіптік билимлендириўдин көп дәрежели системасында бул мәселелерди иске асырыў педагогиклық ўазыйпаны анықлаўды талап етеди, яғный социаллық-экономикалық ҳәм илимий-техникалық раўажланыўдың перспективаларына адекват сәйкес келиўши оқыў мазмунын таңлаўды ҳәм мақсетлерин қойыўды алға сүреді.

3. Жоқары билимлендириу системасының рауажланыу стратегиясы бағдарлары

Бул жерде ең әхмийетли педагогикалық стратегияның бағдарлары ретинде төмендегилер алып қаралады:

1. Тәлимнің тәбийий-илимий хәм гуманитарлық қурам бөлеклериниң органикалық бирлиги тийкарында тәлимнің фундаменталласыуын тәмийнлеу. Адам өзиниң қоршаған орталық, дүнья менен өз-ара ғәрезлилигин илимий, көз бенен, материаллық жақтан аңлауы тийис. Сол себепли тәлим системасының орайында инсанның приоритети турады. Хәзирги заманагөй көз қараслар бойынша хәр тәрепме сауатлы инсанның қәлиплесиуи өз-ара байланыслы болған мәселелердиң шешилиуин талап етеди. Бириншиден, адамның тәбият пенен қатнасын дүньяның тәбийий-илимий картинасы хәм биосфера, бир пүтин әлем проблемалары менен танысыу аркалы гармонияластырыу керек, адамның тәбияттағы тутқан орнын анықлау тийис хәм сол тийкарда экология, ноосфера проблемаларын шешиу зәрүр болады. Екиншиден, адамның жәмийетте жасауынан келип шығыуымыз тийис хәм оның гармониялық социалласыуын тәмийинлеуимиз ушын өмир сүрип турған мәдений орталыққа тарийхты, хуқықты, мәденияттаныуды, экономика, философияны өзлестириу аркалы киремиз. Үшиншиден, заманагөй адам мағлыұматларға бай хабар орталығында жасайды, хәм тәлим системасының ўазыйпасын инсанды бул орталықта жасауға үйретиу, өзін үзликсиз мустақил сауатландырыу ушын жағдайларды дөретиу киреди. Төртиншиден, инсан өзи менен келисимде жасауы тийис, ал ол өз гезегинде адамның психология, физиология, әдебият, искусство тарауларында белгили билимлерге ийе болыуын талап етеди.

2. Тәлим алыушыларды тараулық хәм регионаллық мәплерге бағдарлау. Базар конъюнктурасын есапқа алатуғын қәнигелерди таярлауды тәмийинлейтуғын оқыту технологияларын жетилистириу ушын, оқыушылардың уқыплылықларына, қызығыушылығына сай билим алыу маршрутын таңлаудың үлкен еркинлигин тәмийинлеу ушын жағдайларды жаратыу керек болады.

Концептуаллық жақтан тәлимди мақсети анық, институтласқан, педагогикалық жақтан шөлкемлескен хәм адамның, жәмийеттиң мәплерине сай иске асырылатуғын, инсанның жобалы түрде социалласыуының процессии хәм нәтийжеси ретинде алып қарауға болады. Тәлимнің мақсетлеринде жәмийеттиң де мәплери, конкрет инсанның да мәплери концентрацияланған түрде өз сәўлесин табады. Жәмийет тәлимге үлесин қосады. Бул капиталды тигиуди өзиниң пайдасына айландырыу ушын, жәмийет тәлимнің

жәрдеминде инсанның уқыпшылығын раўажландырады, себеби пүтин тек ғана курам бөлеклердин жоқары сапаға ийе болыўынан утысқа ериседи.

Заманагөй тәлимнің мақсетлери ретинде жәмийетке хәм инсанның өзине керек болған инсанның уқыпшылықларын раўажландырыў, инсанды социаллық-қәдриятлық активлиликке киргизиў, институтласқан тәлим системаларынан сырттағы мустакил тәлимнің эффективлилик мүмкиншилигин (малаканы асырыўда киреди) тәмийинлеўди алып қараўымызға болады.

Тәлим процессин хәрекетке келтириўши күш болған мәп, қызығыўшылық (мотивация) тәлимнің мазмунына хәм оған ерисиў усылларына болған дыққатты тәмийинлейди. Тәлим процессинде өсип баратырған адамның жеке тәжрийбесинин илимий түсиниклерде беккемленген хәм сәўлеленген, мазмун менен конкретлесетуғын, байытылатуғын социаллық тәжрийбе менен биригиўи иске асырылады. Бул процесстин басқа компонентин рефлексия береди, ол дәслеп сезиўлик қабыл етиўдин, елеслердин, кейин ала пикирлердин, ойлаў процессинин билиў методларының инертлигинин инсан тәрепинен сапластырыў ушын зәрүр болады.

Тәлим адамды билимнен (берилген предмет нени аңлататуғынылығы ҳаққында түсиник) билиўге (предметтин келип шығыўы, тәбияты, тийкары, оның дүнья системасында тутқан орны, оның раўажланыў факторлары, процессии хәм тенденциялары ҳаққындағы түсиниги) алып барады. Тәлимдеги ең әҳмийетли тийкарды билиў усылларын түсиниў, ойлаўдың өзин, оның жолларын, методларын тексериў уқыпшылығы, шынлық ушын бурынғы, мәңги жетиспейтуғын билимлерден, субъективлиликтен бас тартыў уқыпшылығы береди. Тәлим адамдағы оның өзи хәм жәмийет ушын зәрүр болған ойлаўдың өзин сынға алыўға болған уқыпшылығын раўажландырыўға болған көнликпесин пайда етеди.

Тәлим жәмийетлик, илимий хәм жәмийеттин өндириўши күшлеринин интеграциясын тәмийинлеўши шәртин хәм куралын аңлатады.

Педагогикалық стратегияның тийкарғы бағдарларын конкрет тәлим мәкемесинде тске асырыў мақсетти анықлаўдан басланады. Жоқары оқыў орынлары бүгин академиялық жәмәеттин ағзалары сыпатында өзлеринин жеке мақсетлерин, нормаларын жобаластырыў мүмкиншилигине ийе. Олар өз гезегинде олардың өмир сүриў искерлигин, өзлерин раўажландырыўға болған уқыпшылығын тәмийинлейди. Бул жерде оқыў орынларының социаллық институт сыпатындағы илимий билимлерди, мәдений қәдриятларды хәм нормаларды өндириўдеги, әўладтан әўладқа өткериўдеги мақсетлери пукаралардың өзлеринин улыўма, илимий хәм кәсиплик мәдениятын көтериўге, олардың әдеп-иқрамлы хәм мәдений раўажланыўындағы талапларына сәйкес келиўи шәрт.

Таяныш сөзлер: жоқары оқыу орны, стратегия, билимнің үзиликсизлиги, илим менен билимлендириудің байланысы, кәсиплик билимлендириу, талап, усыныс.

Қадағалау үшін сораулар:

1. Жоқары билимлендириу системасының билим бериу системасындағы орны хаққында не айта аласыз?
2. Жоқары билимлендириу системасын реформалаудың тийкарғы бағдаралары хаққында нелерди билесиз?
3. Шахсқа бағдарланған билимлендириу дегенде нени түсинесиз?
4. Билим бериу тарауы менен экономика тарауларының байланысын калай тусиндирген болар едиңиз?

Семинар сабағы тапсырмалары

1-тема. Дуньяның раўажланған мамлекетлеринде талим системасының шөлкемлестирилиўи

Реже:

1. Билимлендириўдинь озбекстан модели
2. Билимлендириўдинь европа модели
3. Билимлендириўдинь америка модели
4. Билимлендириўдинь азия модели

2-тема: Оқыў процессининь норматив-хуқыкый тийкарлары: сырт ел тәжрийбеси хәм олардың салыстырмалы анализи

Реже:

1. Өзбекистан хам сырт ел мәмлекетлеринде билимлендириў тараўында улыўма ўәкиликке ийе мәмлекет органлары
2. Өзбекистан хам раўажланған сырт ел мәмлекетлеринде билимлендириў тараўында арнаўлы ўәкилликке ийе мәмлекет органлары системасы хәм ўәкилликлери
3. Раўажланған сырт ел мәмлекетлеринде билимлендириў системасын басқарыўда жокары оқыў орынлары хәм мәмлекетлик емес шөлкемлердинь қатнасыўы

3-тема: Билимлендириў процессин шөлкемлестириўде сырт ел методикалары

Реже:

1. Жокары тәлимнинь заманагөй концепциясы хәм онынь иске асырылыўы бойынша дидактикалық усыллар
2. Тәлимнинь перспективалық системасынынь әҳмийетли өзгешеликлери
3. Жокары билимлендириў системасынынь раўажланыў стратегиясы бағдарлары

Семинар сабақтарында ұсыныс етілетұғын методлар

Китап пенен ислесиў

Китап пенен ислесиў методы барлық функцияларды атқарады: билим бериў, тәрбиялаў, раўажландырыў, тийкарлаў. Ол, студентлер тәрәпинен:

- оқыўда, сабақ ўақтында оқытыўшының басшылығында;
- үйде, өз бетинше формада орынланыўы керек.
- Үйде китап пенен ислесиў методы ўазыйпасын студентлер алдына қойўыдан алдын, олар китап пенен ислесиў методларын ислете билиўин анықлаў
- Оның дүзилиси менен танысып шығыў
- Көз жуўыртып өтиў
- Өз алдына бабларды оқыў
- Сораўларға жуўап излеў
- Материалды үйрениў
- Реферат жазыў
- Қысқаша баянат дүзиў
- Ўазыйпа ҳәм шынығыўларды шешиў
- Тест сынақларын орынлаў
- Материалды ядта сақлап қалыў

Сабақ ўақтында китап пенен ислесиўдин

ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ КАРТАСЫ

Жумыстың басқышы ҳәм мазмұны	Искерлик	
	Оқытыўшының искерлиги	Студент
I-басқыш Таярлаў	Студентлер өз бетинше үйрениўи ушын рқыў материалын таңлайды. Оқыў искерлигиниң мақсети, ўазыйпасы, нәтийжелери ҳәм оны бахалаў критериясын қәлиплестиреди.	
II-басқыш Темаға кирисиў	Студентлерди үйренип атырған тема менен таныстырыў мақсетинде алдын үйренилген қайсы материал менен жаңа материалды салыстырхәм байланыстырыў зәрүрлиги ҳаққында сәўбетлеседи. Жаңа материалдың тийкарғы сораўларына дыққат	Тыңлайды

	аўдарады. өз бетинше жумыстың тәртиби хәм ўазыйпаларын белгилейди; (бул: оқыў, түсиниў, тийкарғы нәрселерди белгилеў, еслеп қалыў, салыстырыў хәм т.б. болыўы мүмкин).	
III-басқыш Китап үстінде ислеў	Баҳалаў критерияларын дағазалайды. Күзетеди, индивидуаль жәрдем көрсетеди.	Оқыйды, үйренилип атырған материалдың тийкарғысын белгилейди, жазады. Ўазйпаларға қарап логикалық схемалар, реже яки конспект түзеди, яки үйренилип атырған сораў бойынша әдебият таңлайды.
IV-басқыш Тексериў, анализлеў хәм баҳалаў	Үйренилген материалдың өзлестириў сыпатын тесереди, анализ қылады хәм нәтийжелерди баҳалайды.	Қайта ислеп шығады, схемаларды демонстрация қылады. Өз-ара тексериў, өз-ара баҳалаў, өзине баҳа бериўди әселге асырыўлары мүмкин.

Китап пенен ислесиў техникасын үйретиў төмендегилерди гөзлейди:

Студентлерде өз-өзин тексериў маманлығын қәлиплестириў;

Студент материалды өзлестиргенлиги ҳаққында китапты неше мәрте оқып шыққанына қарап емес, ал мазмунын толық ҳәм саналы түрде баян ете билиўине қарап баха бериў керек. Буның ушын оқыўға емес, бәлким жақсы еслеп қалыўға көбирек ўақыт ажыратыў әдетин қәлиплестириў;

Үйде китап үстинде ислеў, сабақта алыған билимлерди есте қайта тиклеўден баслаўын түсиндириў;

Китап оқыў процессинде, студентлер ядында сақлаўға үйрениў керек;

Соның ушын, оларды оқыған нәрселериниң режесин дүзиўге, оны логикалық-структуралық схемалар яки жәрдемши конспект көринисинде жазыўды алып барыўға үйретиў.

Шынығыў

Шынығыў – тәлимниң методы болып, өтилген материалларды әмелиятда қолланыў мақсетинде, реже менен шөлкемлестирилген ҳәрекетлерди көп мәртебе орынлаў.

Бул методтың тийкарғы функциялары: үйретиўши ҳәм раўажландырыўшы.

Усы методтың қолайлырағы содан ибарат, ол, көнликпе ҳәм маманлығын нәтийжели қәлиплестириўин тәмийинлейди, кемшилиги - мотивацион функцияны әстен орынлаў болып табылады.

Шынығыўлардың төмендеги түрлери бар:

- арнаўлы;
- түсиндирмели;
- жазба;
- аўызеки;
- ислеп шығарыў – мийнет;
- лаборатория - әмелий.

Шынығыўлардың

ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ КАРТАСЫ

Жумыстың басқышы ҳәм мазмұны	Искерлик	
	Оқытыўшының искерлиги	Студент
I-басқыш Таярлаў	Студентлерде қәлиплестириў ҳәм тереңлестириў зәрүр болған билимлер, көнликпелер ҳәм маманлықлар дизимин анықлайды. Шынығыўдың түрин ҳәм оны орынлаўды бахалаў критерияларын белглейди.	
II-басқыш	Орынланыўы керек болған	

Кирисиў	шыёғыўдың максети хәм ўазыйпасын, оны орынлаўда баҳалаў критерияларын түсиндиреди.	
III-басқыш Бирлемши хәрекетлерди ийелеў (бул басқыштың кереклигин студенттиң өзи анықлайды)	Анаў яки мынаў шынығыўды қандай орынлаўын көрсетеди.	
IV-басқыш Шынығыўды орынлаў	Бақлайды, индивидуаль жәрдем береді.	Әмелий көнликпе хәм шеберлигин асырыўға, өз бетинше хәм дәретиўшилиқ қатнас жасаўға бағдарланған хәрекетлерди орынлайды.
V-басқыш. Тексеріў, анализлеў хәм баҳалаў	Жуўмақ жасайды: студентлер тәрәпинен әмелге асырылған жумысларды тексереди, анализлейди, баҳалайды.	Өза-ра тексеріўди, өз-ара баҳалаўды хәм өз-өзини баҳалаўды әмалге асырыўы мүмкин.

Китап пенен ислесиў

Китап пенен ислесиў методы барлық функцияларды атқарады: билим бериў, тәрбиялаў, раўажландырыў, тийкарлаў. Ол, студентлер тәрәпинен:

- оқыўда, сабақ ўақтында оқытыўшының басшылығында;
- үйде, өз бетинше формада орынланыўы керек.
- Үйде китап пенен ислесиў методы ўазыйпасын студентлер алдына қойўыдан алдын, олар китап пенен ислесиў методларын ислете билиўин анықлаў
- Оның дүзилиси менен танысып шығыў
- Көз жуўыртып өтиў
- Өз алдына бабларды оқыў
- Сораўларға дуўап излеў
- Материалды үйрениў
- Реферат жазыў
- Қысқаша баянат дүзиў
- Ўазыйпа хәм шынығыўларды шешиў
- Тест сынақларын орынлаў
- Материалды ядта сақлап қалыў

Лекция – үлкен көлемдеги оқыў материалын узақ ўақыт даўамында монолог түринде баян етиў болып табылады.

Бул методтың тийкарғы ўазыйпасы – билим бериў, үйретиў. Белгилери: категориялы дүзилiske ийе; сөйлеў – логикалық баян етиў, берилип атырған информацияның көплиги. Лекциялар, оқытыўшыға, студентлердиң тәжирийбеси болмағанлығына байланысly итибар бермейтуғын пәнниң зәрүрлигин ажыратып көрсетиў имканиятын береді.

Студентлер менен оқытыўшылардың биргеликтеги усы искерликти шөлкемлестириў методының эффективли шәртлери төмендегилерден ибарат:

✚ лекцияның толық режесин дүзиў;

- ✚ лекцияның режесин еситтирiу;
- ✚ режениң хәр бир пунктин ашып бериўден соң қысқаша улыўма жуўмақ шығарыў;
- ✚ лекцияның бир бөлиминен басқа бөлиmine өтиўде логикалық байланысты тәмийинлеў;
- ✚ проблемалы баян етиў;
- ✚ жазып алыў зәрүр болған жерлерин ажыратып жаздырыў;
- ✚ лекцияларды оның өз алдына көринисин толық анализ етиў имканиятын бериўши семинар сабақларын хәм әмелий сабақлар менен қосып алып барыў.

Лекцияны традициялы түрде бир тәрәплеме байланыс көринисинде алып барыў хәм мүмкин, яғный оқытыўшы айтып береді, студентлер болса тыңлайды. Егер лекцияны өткеріўде актив усыллардан қолланылса, таълим мақсетине ерисиўдиң актив методын хәм көрсетиўге мүмкин:

- проблемалық лекциялар;
- лекция – конференциялар;
- конспектсиз лекциялар – пикирди сөз бенен айтыў;
- авторлық лекциялар;
- лекция–дискуссиялар (диспут, полемика);
- қайтар байланыс техникасын қолланған лекциялар;
- анық жағдайды анализ қылыў лекциялары.

ХИКАЯ – онша үлкен болмаған, тәрийплеўши характерге ийе болған оқыў материалын монологикалық, хикая етиўши, хабар беруўши баянат есапланады.

ТҮСИНДИРИЙ – баян етилип атырған материалды түрли жағдайларын анализлеў, түсиндириў, ескертпе бериў хәм дәлиллеў жәрдемінде оқыў материалын баян етиў.

Егерде бизлер төмендеги дидактикалық мәселелерди шешпекши болсақ, бул методлар биргеликте билимди логикалық, тәртиплестирілген, түсиникли, эмоциональлы етип жеткеріў ушын қолланылады:

- ❖ түсинтириў, сүүретелў, еслеў, санаў;
- ❖ топарлар бойынша бөлиў;
- ❖ сүүретлеп бериў;
- ❖ баҳалаў;
- ❖ мотивациялаў х.т.б.

Көрсетиў (демонстрация)

ДЕМОНСТРАЦИЯ – студентлерди тәбийий жағдайда ўақыялар, процесслер, объектлер менен көргизбели – эмоциональ таныстырыў.

Кирис лекция оқыў предмети бойынша ең биринши бир пүтин мағлыўматты береді хәм студентти жумыс барысында усы курс бойынша бағдарлайды. Лектор студентлерди курстың мақсети, ўазыйпалары, оның роли хәм дисциплиналар системасында тутқан орны хәм келешекте кәнигени таярлаўдағы орны менен таныстырады. Курсқа қысқа шолыў жасалады, илим хәм әмелияттың раўажланыў дәўирлери, усы сферадағы жетискенликлери, атақлы илимпазлардың атлары, изертлеўлердиң перспектив бағдарлары баян етиледи. Бул лекцияда курс шегарасында методикалық хәм шөлкемлестиріўшилиқ жумыслардың өзгешелиги айтылады, оннан кейин студентлерге усынылып атырған оқыў-методикалық әдебиятлардың анализи бериледи, есабат тапсырылатуғын ўақты хәм формасы анықланады.

Лекция-информация. Бул лекция студентлерге түсинип жетиў хәм еске алыў ушын илимий инфомацияны баян етип хәм түсиндирип бериўге бағдарланған болып табылады.

Жоқары оқыу орны әмелиятында лекция-информация лекцияның ең традицион тип есапланады.

Обзорлық лекция – жоқары дәрежеде илимий билимлерди систематизациялау болып табылып, предметлерара байланыстарды, детализация хәм конкретизацияны есапқа алмаған халда, ашып бериуде баян етилетуғын информацияны түсинип алыу барысында ең көп ассоциатив байланыстар рухсат етиледі. Баян етилетуғын теориялық қығыйдалар толық курсты ямаса оның айырым бөлимлеринмң илимий-түсиниу хәм концептуаль тийкарын қурайды.

Проблемалық лекция. Бул лекцияда жаңа билим сораудың проблемалылығы, мәселе хәм ұазиятлар арқалы енгизиледи. Студентлердиң билиу процесси оқытушы менен бирге қарым қатнаста болған уақытта хәм ол менен бирге алып барған диалог арқалы изертлеу искерликке жақынласады. Проблеманың мазмуны оның шешиу жолын табыуды шөлкемлестириу жолы менен ямаса традицион хәм хәзирги заман көз қарастардың жыйындысы хәм анализи тийкарында ашып бериледи.

Лекция-визуализация лекциялық материалды бериу уақытында ТСО оқытуудың техникалық қураллары арқалы ямаса аудиовидеотехника (видеолекция) тийкарында әмелге асырылады. Бундай лекцияны оқыу көрсетилип атырған визуаль материаллардың (натураль объектлер – адамларды, олардың ис хәрекеті хәм ислеген қылықлары, сәубетлесиуи хәм сөйлесиулері; минераллар, реактивлер, машиналардың детальлары; картиналар, сүүретлер, фотографиялар, слайдлар; символикалық, схема түрінде, таблица, графиклер хәм модельлер түрінде) толық ашып берилиуи ямаса қысқаша комментарийдер киритилиуине қаратылған болып табылады.

Бинарлық лекция – еки оқытушының диалог формасында лекцияны оқыу түрі болып (ямаса еки илимий мектептиң уәкилі, ямаса илимпаз хәм практиктиң, ямаса оқытушы хәм студенттиң) болып табылады.

Ең алды менен қәтелер менен планластрылған лекция студентлердиң хәмме уақытта умынылып атырған информацияның олар тәрепинен қадағалауына алып келеді (қәтелерди табыу: мазмуный жақтан, методологиялық, методикалық хәм орфографиялық). Лекцияның ақырында тыңлаушылардың хәм исленген қәтелердиң талқылауының диагностикасы алып барылады.

Лекция-конференция 5-10 минут узағы уақыты менен алдын қойылған проблемалар хәм докладлар системасы менен илимий-әмелий сабақ түрінде алып барылады. Хәр бир жасалған баянат хәм шығып сөйлеулер, алдын ала оқытушы тәрепинен усынылған программа бойынша тийкарынан логикалық тамамланған текстти қурайды. Усынылған текстлердиң жыйындысы проблеманың хәр тәреплеме ашылуына дерек бола алады. Лекция ақырында оқытушы студентлердиң өз бетинше жұмыстарына хәм шығып сөйлеулерине жуумақ шығара отырып, усынылған информацияны толықтырады ямаса анықлық киритеді, хәм тийкаргы жуумақты формулировкалайды.

Лекция-консультация хәр түрлі сценарийлер бойынша алып барылады хәм өтиледі. Биринши варианты «сорау-жууап» типі тийкарында әмелге асырылады. Барлық курс бойынша ямаса курстың қандай-да бөлими бойынша лектор лекцияға ажыратылған уақыт дауамында студентлердиң берилген сорауларына жууап береді. Екинши варианты болып «сорау-жууап – дискуссия» типі тийкарында әмелге асырылады. Бул лекцияда тийкарынан лектор тәрепинен жаңа оқыу информациясы баян етиледі хәм сораулардың қойылуы хәм қойылған сорауларға жууап табыуда дискуссияны шөлкемлестириу болып табылады».

Информациялық технологияларды қолланыу процесси көбирек компьютерди пайдаланыуды бағдарланған. Бул бойынша философия пәніне тийисли темаларға слайдлар ислеу хәм оларды демонстрациялау процесси әмелге асырылады, мультимедияларды қолланыу нәзерде тутылады.

«Кластер» методы

«Кластер» методы хақында мағлыұмат`

Берилген тема бойынша студентлерге еркин хәм ашық түрде пикирлеўге жәрдем бериўши педагогикалық стратегия. Ол ойлаў искерлигин стимулластырыў ушын қолланылады. Белгили тема бойынша түсиникке ийе болыў ушын, студентлердиң өзлериниң жеке билимлерине қатнасын көрсетиўши стратегия.

Кластерди дүзиўге қойылатуғын талаптар :

-берилген теманың мазмунына байланысly түсиник хақында ойымызға келген барлық мағлыұматты жазамыз (олардың сапасын есапқа алмаған ҳалда).

-мағлыұматлар арасында илажы барынша көп байланысты көрсетиўге ҳәрекет етиў керек.

«Инсерт» стратегиясы

«Инсерт» стратегиясын қолланыў сабақ барысында берилип атырған материалды студентлердиң өзлестиргенлигин интерактив белгилер системасын пайдаланыў жәрдеминде анықлаў ушын қолланылады. Бул стратегияны қолланыў студентлерде текст пенен жұмыс ислеўдиң эффективлигин, ойланып оқыўды, гөне материал менен жаңаның байланысын көрсетиў укыплылығын арттырады.

Инсерт стратегиясының белгилер системасы төмендегише көриниске ийе болыўы шәрт: «V» -белгиси студентлер бурын билген мазмунға қойылады.

«-» -(минус) белгиси студентлердиң алған мағлыұматы, алған билимлерине карсы мазмунға қойылады.

«+»-(плюс) белгиси студентлер ушын жаңа болған мазмунға қойылады

«Ў»- (сораў) белги студентлер ушын түсиниксиз, қосымша мағлыұматты талап ететуғын мазмунға қойылады.

«Инсерт» стратегиясы

Инсер стратегиясын қолланғанда биринши адым ретинде көрсетилген тема бойынша «Мийге хұжим» жүргизиледи, екинши адым ретинде бюерилген мазмунды белгилерди қолланыў жәрдеминде индивидуал оқыў талап етиледи, үшінши адым ретинде «мийге хұжим» тийкарында алынған нәтийжени оқыў тийкарында алынған мазмун менен байланыста анализлеў алып қаралады, төртинши адым ретинде алынған мағлыұматты «Инсерт» таблицасы түринде системаластырыў керек.

Таблица «Инсерт»

V	+	-	Ў

«Еки бөлимли күнделик» усылы

«Еки бөлимли күнделик» усылын қолланыў сабақ соңында он бес минут даўамында студентлерден өтилген материал бойынша өзлериниң пикирлерин жазыў талап етиледи. «Еки бөлимли күнделик» усылы студентлерде информациялық, операциялық қәсийетлерди раўажландырады.

- ✎ Бул усылды қолланыў бойынша методикалық көрсетпелер:
- ✎ Биринши адым- дәптер бети екиге бөлинеди.
- ✎ Екинши адым- студент лекцияда өзіне анағурлым дәрежеде тәсир еткен (унаған яки белгили бир дәрежеде сораў туўдырған) пикирлерди, оқытыўшының идеяларын дәптердиң шеп тәрәпине жазады.
- ✎ Үшинши адым- дәптердиң оң тәрәпине студент берилген пикирлерге өзиниң түсиндирмелерин жазады.
- ✎ Төртинши адым- текстти оқып көрип, студентлер дәптерге өзлериниң көз-карасларын жазады.
- ✎ Бесинши адым- жумыстың соңында студентлердиң хәр бири өзлериниң пикирлери менен басқа студентлерди таныстырыўға хақылы, олардағы өзлрине унаған идеяларды атап көрсетиўине болады

«Шығыс картасы» усылы

- ✎ Студентлер жазба түринде, лекцияның соңында өтилген материаллар бойынша «шығыс картасын» ислеп шығыўы тийис. Бир бет қағазға студентлер төмендеги үш пункт бойынша өзлериниң пикирлерин жазыўы тийис.
- ✎ 1.Лекцияның ең әхмийетли бөлегин бөлип көрсетиўи тийис.
- ✎ 2.Лекцияның темасы бойынша бир сораўды түсиндириўи тийис.
- ✎ 3.Лекция материаллары бойынша улыўма түсиндирме бериўи тийис

«Категориялық жақтан шолыў» усылы

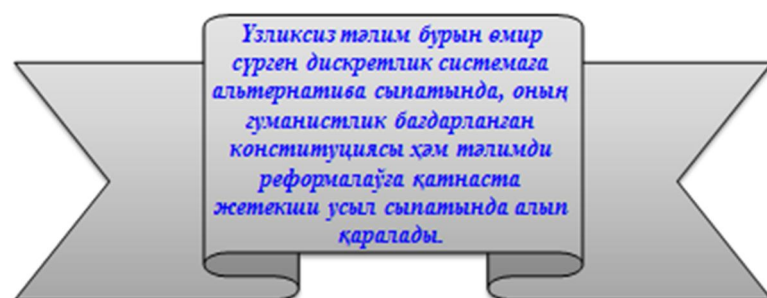
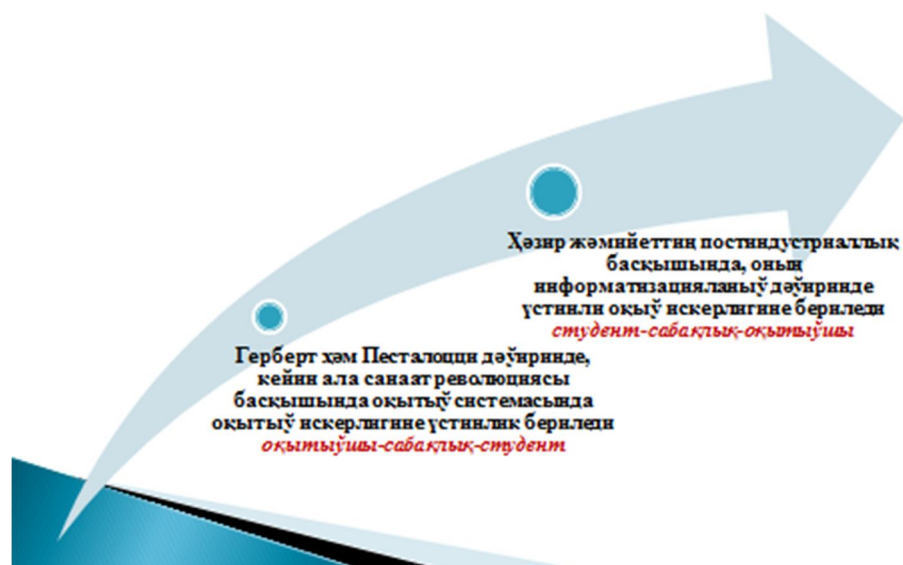
- ✎ Бул усыл студентлерде информациялық, операциялық уқыплылықты раўажландырады.
- ✎ Категориялық шолыў жасаўға көрсетпелер: бириншиден, студентлер берилген тема бойынша барлық тийкарғы идеяларды қағазға жазыўы тийис, екиншиден, алынған мағлыўматты улыўма белгилерге тийкарланған халда бирлестириўши көрсетилген идеялардың ишинен ең улыўмалық дәрежеге ийе идеяларды бөлип алыўы керек, үшіншиден, алынған идеяларды, мағлыўматты лекцияның тийкарғы категорияларына сәйкес бөлистирилиўи тийис.

**1-тема. Дуньяның раўажланған
мамлекетлеринде талим системасының
шөлкемлестирилиўи**

Реже:

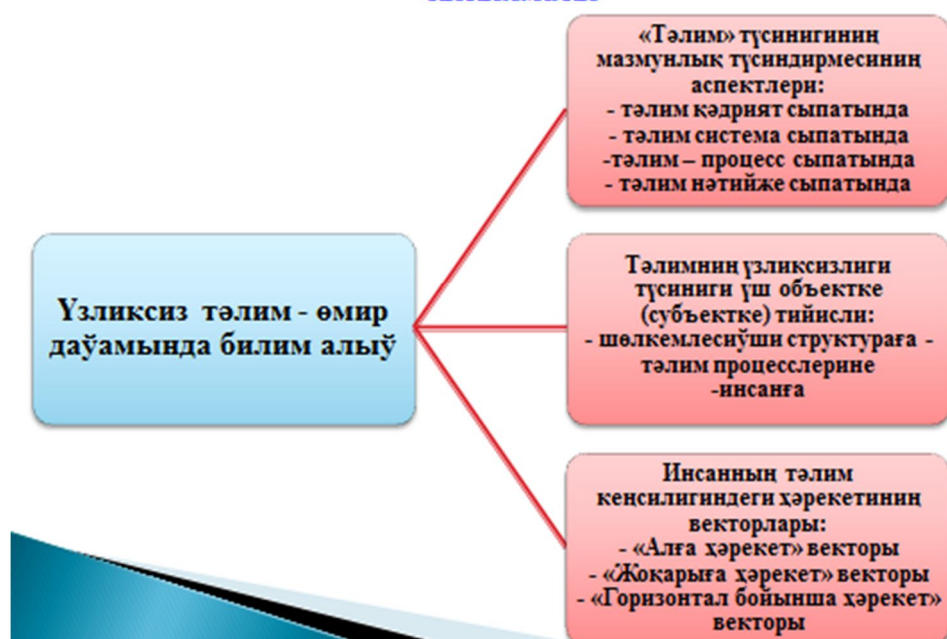
- 1. Билимлендириўдинң озбекстан модели**
- 2. Билимлендириўдинң европа модели**
- 3. Билимлендириўдинң америка модели**
- 4. Билимлендириўдинң азия модели**

Инсанлық бағдарланған тәлим ең алды менен
тәлим парадигмасының алмасыўын аңлатады.

Бизлер «бир өмир ушын билим»
(образование на всю жизнь)
принципинен «өмир даўамында
билим» (образование через всю
жизнь) принципине өтиўимиз
тийис.

Үзлексіз тәлім идеолгиясын конкретлестіріу сызылмасы

2-тема: Оқыу процессиниң норматив- хукыкый тийкарлары: сырт ел тәжрийбеси ҳәм олардың салыстырмалы анализи

Реже:

- 1. Өзбекистан ҳәм сырт ел мәмлекетлеринде
билимлендириу тараўында улыўма ўәкиликке ийе
мәмлекет органлары**
- 2. Өзбекистан ҳәм раўажланған сырт ел мәмлекетлеринде
билимлендириу тараўында арнаўлы ўәкилликке ийе
мәмлекет органлары системасы ҳәм ўәкилликлери**
- 3. Раўажланған сырт ел мәмлекетлеринде билимлендириу
системасын басқарыўда жокары оқыу орынлары ҳәм
мәмлекетлик емес шөлкемлердиң қатнасыўы**

Өзбекистан Республикасы Олий мажлисининң Сенаты

- Илим, билимлендириў, мәденият ҳәм спорт мәселелери комитети
- қурамы (барлығы – 16):
- турақлы түрде ислеўши сенатор – 2 ;
- сенаторлар – 14 .

Олий Мәжлистинң билимлендириў тараўдағы ўәкилликлери

1. Билимлендириў тараўының ыызамшылық тийкарларын жаратыў ҳәм жетилистириў;
2. Билимлендириўге байланысly ыызам ҳужжетлердинң орынланыўын қадағалаў;
3. Билимлендириў тараўына ажыратылатуғын қаржыларды мәмлекет бюджетин тастыйықлаў аркалы қадағалаў.

Россия Федерациясында парламенттің билимлендириу тарауындағы іскерлігі

Россия Федерациясы Мәмлекеттік Думасындағы
билимлендириу бойынша комитеттер:

- Илим хам илимий технологиялар бойынша комитет (9 ағза);
- Билимлендириу бойынша комитет (14 ағза) іс алып барады.

Қадағалау үшін сораулар:

1. Система дегениміз не?
2. Билимлендириудің система сыпатындағы өзінше тәнліктері қандай?
3. Билимлендириудің система сыпатындағы тийкарғы подсистемалары хам олар арасындағы байланысты түсіндириң
4. Билим бериуде метод хам технология түсиниклериниң өзгешеликтері қандай?

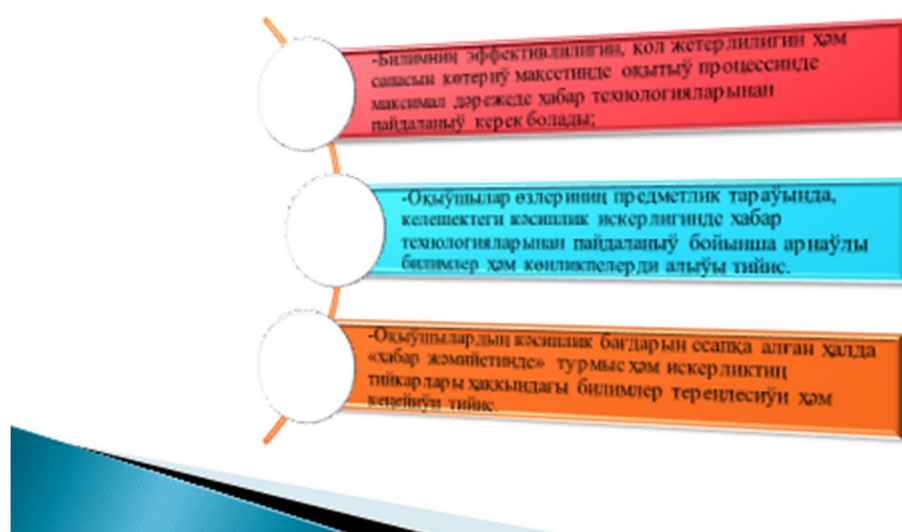

3-тема: Билимлендириу процессин шөлкемлестириуде сырт ел методикалары

Реже:

1. Жоқары тәлимнің заманагөй концепциясы хәм оның иске асырылыуы бойынша дидактикалық усыллар
2. Тәлимнің перспективалық системасының әҳмийетли өзгешеликлери
3. Жоқары билимлендириу системасының раўажланыу стратегиясы бағдарлары

*Жоқары кәсиплик билимди алыуда
төмендеги ўазыйпалар шешилиуи тийис:*

Жоғары кәсіптік білімлендірудің социалдық-экономикалық және ғылыми-техникалық даму перспективаларына сәйкес келуін оқыту мазмұнын таңдау және мақсаттар қоюдың стратегиясы бағдарлары

1. Тәлімнің табиғий-ғылыми және гуманитарлық құрам бөліктерінің органикалық бірлігін тәжірибеде тәлімнің негізін қалауын қамтамасыз ету.

2. Тәлім алушыларды тараулық және регионалдық мәселелерге бағдарлау.

Қолданылу тарауына және тастырықшыландыру деңгейіне қарай жоғары кәсіптік тәлімнің төмендегіше түрлерін бөліп көрсетеді:

-халықаралық, ол халық аралық нормативтерге сәйкес іспет шығарылады;

-мемлекеттік (миллий, федералдық), елдің хукиметі немесе ол тәрепинен хуқық берилген орган тәрепинен белгиленеди;

-регионалдық, дара регионлар ушын олардың тармақлар ара және арнаулы жағдайларына сәйкес іспет шығарылады және хакимияттың регионалдық органлары тәрепинен тастырықшыланды.

Қадағалау үшін сораулар:

- ▶ Жоқары билимлендириу системасының билим бериу системасындағы орны хаққында не айта аласыз?
- ▶ Жоқары билимлендириу системасын реформалаудың тийкарғы бағдаралары хаққында нелерди билесиз?
- ▶ Шахсқа бағдарланған билимлендириу дегенде нени түсинесиз?
- ▶ Билим бериу тарауы менен экономика тарауларының байланысын калай түсиндирген болар едиңиз?

Глоссарий

МЕТАФИЗИКА – «биринши философия», ең биринши басламалар хәм жасап атырған бар нәрселердин себеби ҳаққындағы улыўма хәм бир пүтин ретинде, матераильлық хәм руўхый, «ең соңғы тийкарламалар», терең, «қудайылық», абсолют, болмыс хәм болмаслық ҳаққындағы тәлиमत.

ОНТОЛОГИЯ – болмыстың улыўма теориясы: дүньяда ҳеш нәрсе пайда болмайды, доқ болып кетпейди, мәңги хәм мудары жасайтуғын, хәр қандай конкрет болмыстың тийкарын хәм дерегин пайда етеди; «болмыс» дегенимиз не, қандай түрлери усыллары бар, болмыстың қандай «қатламлары» бар, олар бир бири менен қалай байланысқан деген сораўларға жуўап береді.

ТӘБИЯТ ФИЛОСОФИЯСЫ (натурфилософия) – тәбият ҳаққындағы (Космос, дүнья, Әлем, универсум), яғный кеңисликте хәм ўақытта болған материальлық болмыс ҳаққындағы тәлиमत.

ПСИХОЛОГИЯ – руўх субстанция сыптанда, адамның «ишки дүньясы», сана хәм санасызлық психикалық процесслер, материальлық емес, субъектив реаллық ҳаққындағы тәлиमत. XIX-әсирге шекем психология философияның қурамына киретуғын еди. Хәзирги ўақытта философиялық психология менен бир қатар көп жеке психологиялық илимлер хәм бар.

ЛОГИКА – ақыл, ойлаў, туўры, избе-излик, тәртиплескен (қағыйда бойынша) пикир жүритиўлер ҳаққында, билимнің ҳақыйқатлығының формальлық шәртлери, түсиниклер, пикирлеўлер хәм ой-жуўмағы, аргументация хәм дәлиллеў методлары ҳаққындағы тәлиमत. Традициялық ямаса формальлық логика менен бир қатар философияда математикалық яки символикалық логиканы (логистиканы), хәм де диалектиклық логиканы бөлип көрсетиўге болады.

ГНОСЕОЛОГИЯ – (билиў теориясы) – билим, билиўдин дереклери, усыллары, барлығы, шеги, түрлери, методлары ҳаққында, билимнің субъекти хәм объекти, оның мазмуны хәм раўажланыўы ҳаққында, ҳақыйқатлық ҳаққында илим болып табылады.

ЭТИКА – адамның ең жоқары жақсылығы (благо), адамның ерки, ис ҳәректелери, қылықларын белгилеўши тийкарламалар, жақсылық хәм жаманлық, мораль хәм әдеп-икрамлылық, әдалат, бахыт ҳаққындағы тәлиमत.

ЭСТЕТИКА – (искусство философиясы) – гөззаллық, оның тәбиятта хәм искусствода келип шығыўы (формалары); искусствоның улыўма теориясы, оның адамның өмиринде тутқан орны.

ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АНТРОПОЛОГИЯ – адам ҳаққында тәлиमत, адамың өзиниң өзи ҳаққында бир пүтин түсиниги, өзиниң барлығын излеўи, оның өзиниң бул дүньядағы орны.

СОЦИАЛЬЛЫҚ ФИЛОСОФИЯ – барлық, бар нәрсе ҳаққындағы тәлиमत, жәмийеттиң дүзилиси, оның жасаўының ең улыўма ызамлары, адамның өзиниң басқа адамлар менен сәўбетлесиў мүнәсибети арқалы социаллық мақлуқат сыпатында өзін өзи пайда етиўи; хәзирги индустриаль хәм постиндустриаль жәмийеттиң хәм илимий-техникалық цивилизацияның критикаланыўы.

ТАРИЙХ ФИЛОСОФИЯСЫ – дүнья жүзлик тарийхтың мәнис-мазмуны, ызамлары, периодлары ҳаққында тәлиमत, адамзаттың бир пүтин сыпатында тәғдири ҳаққында, адамзат болмысының тарийхийлигиниң изертлениўи.

ИЛИМ ФИЛОСОФИЯСЫ – илимий билимнің хәм билиўдин мәнисиниң өзгешелигин үйрениў, оның тийкарламалары, принцип хәм методлары, форма хәм мақсетлери, илимнің жәмийеттеги орны, илимнің адамның өмирине тәсири ҳаққындағы тәлиमत.

ДИН ФИЛОСОФИЯСЫ – диннің мәніс-мазмұны, оның келип шығыуы және формалары, Құдай, «құдайылық», диннің адам және жәмийет үшін әхмийетлиги хаққындағы тәлимаат.

ТИЛ ФИЛОСОФИЯСЫ – философиялық проблемаларды (онтологиялық, гносеологиялық, этикалық х.т.б.) шешиу мақсетин гөзлеген халда, тилдің пайда болыуын, рауажланыуын, қәлиплесиуин, қолланылыуын және мазмұнын изертелейди.

Процесс – (латынша prozessys сөзинен алынған болып), алға хәрекет, өзгериу деген мәнисти аңдатады.

Педагогикалық процесс – таълим бериуши менен таълим алыушы ортасындағы берилген мақсетке ерисиуге бағдарланған және белгиленген нәтийжеге алып келиуши ара тәсир процесс есапланады.

МЕТОД – (грекше Metodos сөзинен алынған болып, излениу ямаса билиу жолы, теория, тәлимаат мәнисин аңлатады) конкрет уазыйпаны шешиуге бойсынлырылған, болмысты практикалық ямаса теориялық өзлестриу операцияларының ямаса жолларының жыйындысы.

ОҚЫТУЙ МЕТОДЫ – оқытууда белгиленген мақсетке ерисиу үшін таълим алыушы және таълим бериушиниң ара байланысly искерлигин шөлкемлестирiu тәртипке салынған методы болып есапланады.

Әдебиятлар дизими

Пайдаланылған тийкарғы сабақлықлар ҳам оқыў қолланбалар дизими

Тийкарғы сабақлық ҳам оқыў қолланбалар:

3. Каримов И. Асарлар. 1-14-жилд. –Т.: Ўзбекистон, 1996-2007
4. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008
- 4. Ахметов Н.К., Хайдарова Ж.С. Игра как процесс обучения. А-А,1985**
5. Балаев А.А. Активные методы обучения. М.,1986
6. Басова Н.В. Педагогика и практическая психология. Ростов на Дону, 2000.

Қўшимча адабиётлар:

1. Борисова Н.В., Соловьева А.А. Игра в обучении лекторов. М., «Знание», 1990
2. Брушлинский А.Б. Психология мышления и проблемное обучение. М., 1983
3. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. М., «Высшая школа», 1991
4. Вербицкий А.А. Человек в контексте речи: формы и методы активного обучения. //Лекторское мастерство №11, 1990 /М., «Знание»
5. Выготский Л.С. Педагогическая психология. М., «Педагогика», 1991

<http://www.mgimo.ru/filesserver/>

<http://www.ssu.runnet.ru/...>

http://www.philol.msu.ru/~rlc2001/ru/sch_14.htm

<http://www.philosophy.pu.>

<http://anthropology.ru/ru...>

[http://www.usu.ru/inform/.](http://www.usu.ru/inform/)

<http://www.tsu.ru/Webdesi...>

Питкериў жумыслары темалары

1. Миллий билимлендириў системалары (салыстырмалы анализ)
2. Билимлендириў тараўындағы реформаларда гуманитар билимлердин роли
3. Ҳәзирги күнде билимлендириў тараўында кыйыншылықлар ҳәм олрды сапластырыў жоллары.
4. Кадрлар таярлаўда гуманитар билимлендириўдин әҳмийети
5. Билимлендириўдин инсанийласыўы хам информацияласыўы
6. Философия пәнин жоқары билимлендириў системасында оқытыўдың инновацион методлары.
7. Билимлендириў процессинде кадриятлар системасы

Бердимуратова. А Жамийетлик-гуманитар панлерди окытыўда алдынгы сырт ел тажрийбелер

1.АҚШ билимлендириў системасында 4-басқыш туўры көрсетилген жуўапты табың.

*докторантура;

Аспирантура

Бакалавр

магистратура

2.АҚШ билимлендириў системасында САТ нени аңлатады? *тест синовлари.

3. Конституциямыздың қайсы бабында мәмлекет тәрәпинен бийпул орта билимлендириў мәмлекет тәрәпинен кепиллениўи белгиленген

* 41-статьясы

12-статья

21 статья

14 статья

4.Беруний, Ибн Сино, Наўайы ва Имом ал-Бухорий атындағы мәмлекетлик стипендиялары мамлекетлик жоқары билимлендириў мекемелериниң қайсы курс студентлерине бериледи

* соңғы еки курс студентлерине.

Дәслепки еки курс студентлерине

Тек ғана питкериўши курс студентлерине

Барлық курс студентлерине

5.билимлердиң зәрур көлемин береди, еркин пикирлеў, өлкемлестириўшилиқ қабилети хәм әмелий тәжрийбе көнликпелерин раўажландырады, дәслепки түрде кәсипке бағдарлаўға хәм билимлендириўдиң келеси басқышын таңлаўға жәрдем береди. Бул билимниң қайсы түриниң сыпатламасы

* Улыўма орта билимлендириў

Арнаўлы орта билимлендириў

Жоқары билимлендириў

Жоқары билимлендириўден кейинги билимлендириў

6.Болонья декларациясы бойынша бакалавр басқышы неше жылды қамрап алады?

* 3-4 жыл

4-5 жыл

2-4 жыл

2-5 жыл

7.Болонья процесси қатнасыўшыларының Берлин каласында болып өткен жыйналысында (сентябрь, 2005 ж.) тийкарғы аралық үстин ўазыйпалар белгиленген еди, булар:

* Сапаны тәмийнлеў, еки дәрежели система, дәрежелер ҳәм билимлендириў даўирлерин тән алыў есапланады.

Тийкарғы қанигеликлер дизимин келисип алыў, дипломларды өз-ара тән алыў ҳәм оқытыўшыларга болган талапларды көрип шығыў

Билимлендириў системасын басқарыў бойынша белгиленген тәртиплер, билим бериў мүддетлери бойынша улыўма келисимге келиў

Миллий билимлендириў системаларының өзине тәнлигин сақлап калыў, стандартластырыў ҳәм сапаны жақынласыўының алдын алыў ис-иләжларин ислеп шығыў

8. Басланғыш билимлендириў мәжбүрий болыўы тийис кереклиги қайсы халық-аралық ҳужжетте белгиленген?

* Экономикалық, социаллық ҳәм мәдений ҳуқықлар бойынша халық-аралық пакт
Инсан еркинликлери бойынша пакт

Басланғыш билимлендириўдин бирден бир системасын дүзиў бойына пакт

Болония системасына кириў бойынша пакт

9. Министрлер Кабинетиниң “Республика жокары билимлендириў мекемелери рейтингин баҳалаў системасын енгизиў хаққындағы” 371-санлы Қарарына муўапық нешенши жылдан баслап ҳәр жылы жокары оқыў орынларының рейтингин баҳалаў системасы енгизилди?

* 2013 жылдан баслап

2014-жылдан балап

2012-жылдан баслап

2011-жылдан баслап

10.Германия билимлендириў системасы туўры көрсетилген жуўапты табың

*орта билимлендириў – реал билим бериў мекемеси, гимназия ҳәм тийкарғы мектеп – институт ҳәм университет, Ph.D.;

Басланғыш тәлим, орта кәсиплик билимлендириў, бакалавр ҳәм магистратура

Мектепке шекемги билимлендириў, гимназия, кәсиплик билимлендириў, толық ҳәм толық емес билимлендириў

Дәслепки билимлендириў, гимназия, бакалаврият ҳәм магистратура ҳәм жокары билимлендириўден кейинги билим

11.Германияда дерлик неше процент бала тийкарғы мектепке өтеди

*30%

40%

60%

70%

12.Германияның арнаўлы мектеплеринде қандай балалар оқыйды

*Майып балалар

Зийрек балар

Дәретиўшиликке қабилетли балалар

Арнаўлы қанигеликлерди ийелеўди қалейиши балалар

13.Мәмлекетлик билимлендириў стандартларын қайсы мәмлекет органы тастыйықлайды?

* Өзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети

Өзбекистан Республикасы Жокары ҳәм орта арнаўлы министрлиги

Өзбекистан Республикасы Жокары ҳәм орта арнаўлы министрлиги жанындағы арнаўлы Кеңес

Таяныш жокары оқыў орынлары илимий кеңеслери

14. ECTS системасы бойынша жылына канша кредит топлаўы талап етиледи?

* 60 кредит

100 кредит

80 кредит

90 кредит

15. Алдыңғы дүнья жүзлик тәжрийбени есапқа алган ҳалда республика жоқары ҳам орта арнаўлы, кәсип-өнер билимлендириўин раўажландырыў хәм жетилистриў қайсы мәмлекетлик орган ўәкиллигине киреди?

* Жоқары хәм орта арнаўлы билимлендириў министрилиги

Министрлер кабинети жанындағы жоқары хәм орта арнаўлы, кәсип-өнер

билимлендириўин раўажландырыў хәм жетилистриў орайы

Мәмлекетлик тест орайы

Жоқары хәм орта арнаўлы билимлендириў системасы искерлигин муўапықластырыў орайы

16. Англичан модели туўры келетуғын жуўапты табың.

* бирлескен мектеп - грамматик хәм заманагөй мектеп - коллеж - университет, магистратура, Ph.D.;

орта билимлендириў – реал билим беріў мекемеси, гимназия хәм тийкаргы мектеп – институт хәм университет, Ph.D

улыўма орта мектеп – толық орта билимлендириў мектеби, гимназия хәм лицей - коллеж - институт, университет хәм академия - аспирантура – докторантура

бир колледж – технологиялық, кәсип-өнер хәм орта билимлендириў лицейлери – университет, магистратура, Ph.D.

17. Инсан ҳуқықлар жер жүзлик декларациясының қайсы статьясы инсанның билим алыў ҳуқықына арналған?

* 26-статьясы

3-статьясы

41-статьясы

12-статьясы

18. “Метриз” бул не?

* диплом оның ийесине толық жоқары мағлыўмат алғанлығын белгилейди

Дипломның тийисли қәнигелик бойынша мийнет пенен шуғылланыў ҳуқықын береді

Дипломның халық-аралық нормаларына сәйкеслигин белгилейди

Диплом ийесиниң басқа кәсипке өзertiў имканиятын береді ;

19. Республика жоқары оқыў орынлары рейтингин дүзиў хәм оны баҳалаў функциясы қайсы шөлкемге тийисли ?

* Өзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындағы мәмлекетлик тест орайына Өзбекистан Республикасы Жоқары хәм орта арнаўлы билимлендириў министрилигине Өзбекистан Республикасы Жоқары хәм орта арнаўлы билимлендириў министрилиги жанында дүзилген арнаўлы Кеңес

Өзбекистан Республикасы Сенатының билимлендириў мәселелери бойынша комитети.

20. Россия модели тўғри кўрсатилған жавобни топинг.

* улыўма орта мектеп – толық орта билимлендириў мектеби, гимназия хәм лицей - коллеж - институт, университет хәм академия - аспирантура – докторантура бирлескен мектеп - грамматик хәм заманагөй мектеп - коллеж - университет, магистратура, Ph.D.;

орта билимлендириў – реал билим беріў мекемеси, гимназия хәм тийкаргы мектеп – институт хәм университет, Ph.D

Мектепке шекемги, орта билимлендириў, орта арнаўлы билимлендириў, бакалавр, магистратура, жоқары билимлендириўден кейинги билим ;

бир колледж – технологиялық, кәсип-өнер хәм орта билимлендириў лицейлери – университет, магистратура, Ph.D.

21. Билимлендириў системасының мақсети —

* Бул көрсетилген ўақыт даўамында билимлендириў мекемеси тәрәпинен билимлендириў процессин муўапықластырыўшы хәрәкетлер менен ерисиў мүмкин болған қаленген жағдай яки нәтийже.

Бул билимлендириў процессине қатнасыўшылардың искерликлериниң жыйнағын рәсмийлестириў

Бул билимлендириў процессиндеги басқарыўшы органлардың искерлигин үйренип барыў

Бул билимлендириў процессиниң қатнасыўшыларының әдеп-иқрамлылық қағыйдаларына сәйкеслигин тәмийнлеў

22. “Билимлендириў ҳаққындағы” Нызамда билимлендириў тараяындағы мамлекетлик саясаттың нее тийкарғы принциплери белгиленген?

* 9

8

5

6

23. Улыўма билим бериў мектеплери, академиялық лицейлер хәм кәсип-өнер колледжлери оқыўшыларын сабақлықлар менен тәмийнлеўдиң пуллы формасы қайсы оқыў жылынан баслап енгизилген?

* 1998-1999 оқыў жылы 1 сентябрден

1996-1997 оқыў жылы 1 сентябрден

1997-1998 оқыў жылы 1 сентябрден

1997-1998 оқыў жылы 25-майдан

24. Илим хәм билимлендириў тармақларын раўажландырыў бойынша дәстурлер ислеп шығылыўы хәм әмелге асырылыўы ушын қайсы мәмлекетлик орган жуўапкер?

* Өзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети

Өзбекистан Республикасы Илим хәм технологиялар мәмлекетлик агентлиги

Мәмлекетлик тест орайы

Өзбекистан Республикасы жоқары хәм орта арнаўлы билимлендириў министрлиги

25. Француз модели тўўры келетуғын жуўапты табың .

*бир колледж – технологиялық, кәсип-өнер хәм орта билимлендириў лицейлери – университет, магистратура, Ph.D.

улыўма орта мектеп – толық орта билимлендириў мектеби, гимназия хәм лицей - коллеж

- институт, университет хәм академия - аспирантура – докторантура

бирлескен мектеп - грамматик хәм заманагөй мектеп - коллеж - университет,

магистратура, Ph.D.;

орта билимлендириў – реал билим бериў мекемеси, гимназия хәм тийкарғы мектеп – институт хәм университет, Ph.D

Мектепке шекемги, орта билимлендириў, орта арнаўлы билимлендириў, бакалавр, магистратура, жоқары билимлендириўден кейинги билим ;

26. Япония билимлендириў системасында мектепке шекемги билим бериў мекемелериниң неше проценти мәмлекетлик есапланады?

*0,3%;

59,9%;

40,8%;

43,6%

27. Япония билимлендириў системасында мектепке шекемги билим бериў мекемелериниң неше проценти муниципал(жергиликли хәкимиятқа тийисли) есапланады?

*40,8%;

0,3%;

59,9%;

43,6%

28. Япония билимлендириу системасында мектепке шекемги билим бериу мекемелериниң неше проценти жеке меншик есапланады?

- *59,9%;
- 40,8%
- 0,3%
- 43,6%

29. Билимлендириудин ақырғы максети _____ белгиленеди.

- А. саўатлылық идеалы менен
- Б. мотивациялық идеал менен
- В. үйрениу идеалы менен
- Г. креативлик идеал менен

30. Дидактикалық энциклопедизм бағдарының ўәкиллери

- А. Я.Коменский ҳәм Дж Мильтон
- Б. Дж. Дьюи ҳәм Г.Кершенштейнер
- В. И.Гербарт ҳәм А. Немейер
- Г. В.Оконь ҳәм Э.Шмидт

31.Алдыннан көриушилиқ, алдыннан айтыушылық – бул _____

- А. прогноз
- Б. жобаластыруу
- В. көз ашықлық
- Г. алдын ала билиу (провидение)

32. «Мен - концепциясының» авторы ким?

- А. Р.Бернс
- Б. Э.Берн
- В. Э.Робертс
- Г. А.Маслоу

33.Оқыушының укыплылығын, қызығушылығын, инталылығын есапқа алып оқыу искерлигин шөлкемлестириу не деп аталады?

- А. индивидуаллық-инсанлық тәлим
- Б. тәлимнің гуманитарласуы
- В. тәлимнің гуманизациялануы
- Г. тәлимнің дифференциациялануы

34. Европада дуньялық мектепти дөретиу идеясын ким алға сүрген?

- А. И.Гербарт
- Б. А.Дистервег
- В. Д.Дидро
- Г. Гельвеций

35. Немец тилиндеги философиялық-педагогикалық әдебиятта «билимлендириу» терминин қоллануу хош көрилмейди, оның орнына қайсы термин пайдаланылады?

- А. оқыту
- Б. раўажлануу
- В. қәлиплесиу
- Г. тәрбия

36. Жеке адамның қайталанбас өзгешелигі қайсы түсиник пенен анықланады?

- А. лидерлик
- Б. интерферентлик
- В. индивидуаллық
- Г. темперамент

37. Предметлердің сәулеленген қасиетлерінің жыйнағы түсиниктің _____ береді.

- А. тереңлігін
- Б. мазмұнын
- В. объектин
- Г. мәнісін

38. Дидактикалық утилитаризмнің ұәкілліері

- А. И.Гербарт хәм Ж.Руссо
- Б. В.Оконь хәм Э.Шмидт
- В. Я.Коменский хәм Дж. Мильтон
- Г. Дж.Дьюи хәм Г.Кершенштейнер

39. Гуманитар мәдениетте техникалық анықланыўшылықты бөліп көрсетиў не деп аталады?

- А. инженеризация
- Б. инжевариатизация
- В.инжепроктация
- Г.инжестализация

40. Шектегі иррационаллық индивидуализм концепциясын ким ислеп шыққан?

- А. Ф.Ницше
- Б. А.Шоаенгауэр
- В. Р.Оуэн
- Г. С.Кьеркегор

41. Адамлар тәрәпинен топланған мәдениеттің, билимлердің әўладтан әўладқа педагогикалық шөлкемлескен түрде өтип отырыўы жәрдеминде адамның укуплылықларын мақсетке бағдарланған халда раўажландырыў не деп аталады?

- А. раўажланыў
- Б. тәрбия
- В.оқытыў
- Г. тәлим (билимлендириў)

42. Инсанның хәм жәмийеттің талапларына сәйкес келиўши хәм шөлкемлесиўи мәмлекетлик жәмийетлик институтлар системасы менен тәмийинленген инсанның өмири даўамында билимлендириў потенциалының өсиў процесси не деп аталады?

- А. үзликсиз тәлим
- Б. өзін өзи оқытыў
- В. аралықтан оқытыў
- Г. еркин тәлим

43. Песталоццидің педагогикалық системасының тийкарғы түсиниклери ретинде _____ алып қаралған.

- А. созерцание, рефлексия, метод, элемент
- Б. сезиўлер, сана, активлик, метод
- В. созерцание, түсиниў, өзін шөлкемлестириў

Г. ассоциациялар /уксатыўлар/, метод, дөретиўшилиқ, өзін өзи оқытыў

44. Балаларда белгили сапаларды, көз қарасларды, инанымларды қәлиплестириўге бағдарланған жәмийетлик жумыс не деп аталады?

- А. оқытыў
- Б. раўажланыў
- В. тәлим
- Г. тәрбия

45. Берилген социаллық жағдайларда педагогикалық искерликтің барлық курамларын улыўма, инвариантлық түрде сыпатлайтуғын өз-ара байланысқан компонентлердің тәртипке салынған жыйнағын қандай система деп атаймыз?

- А. оқыў-раўажландырыўшы
- Б. педагогикалық
- В. оқыў-тәрбиялық
- Г. тәлим (билимлендириў)

46. «Адам – тәбияттың тажы» формуласын ким қәлиплестирген?

- А. А.Дистервег
- Б. Ж.Руссо
- В. И.Гербарт
- Г. И.Песталоцци

47. Тәлимдеги үшлик: оқыў-тәрбиялық, илимий-изертлеў хәм басқарыў искерлигинің бирлиги педагогикалық _____ деп аталады.

- А. басқарыў
- Б. комплекс
- В. искерлик
- Г. система

48. Педагогикалық ҳақыйқыйлықтың сәйкес тәреплерин сүўретлеў, түсиндириў, алдыннан көриў хәм қайта өзгертиў функцияларын атқарыўшы педагогикалық объектлердің әҳмийетли тийкарлық объективлик хәм ызамлы қасийетлери хәм байланыслары ҳаққындағы логикалық жақтан тәртипке салынған билимлер системасы не деп аталады?

- А. педагогикалық теория
- Б. билимлендириў теориясы
- В. тәрбиялық парадигма
- Г. тәлимлик-раўажланыўшы доктрина

49. Үлкен системаларды изертлеўде нәтийжелирек усыл ретинде төменде берилген қайсы усыл алып қаралады?

- А. программалық-мақсетли усыл
- Б. шөлкемлестириўши-мақсетли усыл
- В. потенциаллық-мақсетли усыл
- Г. структуралық-ресурслық усыл

50. Адамлар тәрeпинен топланған мәденияттың, минез-қулық қағыйдаларының, технологиялардың әўладтан әўладқа педагогикалық шөлкемлескен түрде өтип отырыўы жәрдемде адамның уқыплылықларын мақсетке бағдарланған ҳалда раўажландырыў не деп аталады?

- А. өзін - өзи оқытыў
- Б. оқытыў, үйретиў

В. билимлендириў
Г. тәрбия

51. Адам искерлиги хәм билиў процессинде объектлер дүнъясынан бөлинип алынған қандай да бир пүтинликти аңлатыўшы категория не деп аталады?

А. объект
Б. субъект
В. предмет
Г. тема

52. Гегельдің пикиринше тәрбияның өлшемлери ретинде адамның _____ алып қаралады.

А. идеялары
Б. эмоциялары
В. ис-хәрекетлери (поступки)
Г. ойлары

53. Белгили бир оқыў предметине оқытыў (үйретиў) теориясы не деп аталады?

А. инструкция
Б. методика
В. система
Г. әмелият

54. Идеяларды, концепцияларды, доктриналарды әмелий қолланыў жағдайында мүмкин болған нәтижелерди алдыннан көриў қандай функцияны береді?

А. сүўретлеўши
Б. диагностикалық
В. түсиндириўши
Г. прогнозлық

55. Гуманитар билиўди ислеп шығыўға тийкар салған ким?

А. М.Бахтин
Б. В.Дильтей
В. В.Библер
Г. К.Маркс

56. Қалеген бир пүтин тәлим теориясы барлық ўақытта

А. пәнлер аралыққа ийе
Б. интегративликке ийе
В. системалыққа ийе
Г. процессуаллыққа ийе

57. Канттың педагогикасының жетекши темасын қандай тәрбия береді?

А. мийнетлик
Б. физикалық
В. әдеп-иқрамлық
Г. ақылай

58. Адамдағы индивидуаллық ҳаққындағы тәлиматты ким ислеп шыққан?

А. Сократ
Б. Платон
В. Фалес

Г. Аристотель

59. «Баланың руўхы таза тахтаға уқсайды» деген формуланы ким айтқан?

- А. Дж. Локк
- Б. А. Дистерверг
- В. Ж. Ж. Руссо
- Г. Я. Коменский

60. «Билимлендириў» түсиниги ким тәрәпинен киргизилген?.

- А. Я. Коменский
- Б. В. Килпатрик
- В. И. Песталоцци
- Г. Д. Дьюи

61. Максет-нәтийже системасында үзликсиз қайта байланысты орнатыў, барлық тәлим процессин динамизациялаў қандай функцияны береді?

- А. өлшемлик-баҳалық
- Б. қадағалаў-баҳалық
- В. жойбарлық-конструктивлик
- Г. коррекциялық-рефлексивлик

62. Алға қойылған тәлим максетлерин табыслы иске асырыўға мүмкиншилик бериўши оқытыў хәм тәрбияның теориялық дәлилленген процесслерин қайта тиклеў қасийетлериниң хәм методларының жыйнағы дегенимиз не?

- А. раўажланыўшы техникалар
- Б. тәлим технологиялары
- В. үйретиўши бағдарламалар
- Г. коррекциялық жобалар

63. М. Шелер билимлендириў философиясына қандай түсиникти киргизген?

- А. «тәлим кеңислиги»
- Б. «тәлимниң индивидуаллығы»
- В. «тәлим коммуникациялары»
- Г. «тәлим билими»

64. Тәбиятлық болмыстан бөлеклениў хәм индивидтиң улыўмалыққа көтерилюи түринде билимлендириўге ким түсиндирме берген?

- А. Р. Декарт
- Б. И. Кант
- В. Г. Гегель
- Г. Дж. Дьюи

65. Оқыўшыларды оқытыў хәм тәрбиялаўдың рационаллық методлары хәм усылларын өзлестириў қандай искерлик деп аталады?

- А. методикалық
- Б. тәрбиялаўшы
- В. коррекциялық
- Г. дидактикалық

66. Антикалық дүньяда бириншилерден болып ким антропологиялық-педагогикалық идеяны қалиплестирген

- А. Гиппократ
- Б. Демокрит
- В. Софокл
- Г. Сократ

67. Билиу процесси бағдарланған хақыйкыйлық тарауы

- А. илим объекти
- Б. илим субъекти
- В. илим предмети
- Г. илим образы

68. Тәлим тарауының өмир сүриуі хәм раўажланыуына тәсир етиуіши пәнлер ара, сыртқы, фонлық параметрлер хәм факторларды есапқа алатуғын билимлендириудің барлық сыпатламалары билимлендириу философиясының ____ береді.

- А. объект
- Б. субъект
- В. предмет
- Г. тема

69. «Оқытыушыларды тәрбиялаушылардың» ең бириншилеринен болған ойшыл ким?

- А. Конфуций
- Б. Я. Коменский
- В. Сократ
- Г. К. Ушинский

70. Улыума тәлимнің еки гармониялы байланысқан аспектін көрсетің.

- А. предметлик хәм персоналасқан
- Б. гуманитарлық хәм инсанлық
- В. предметлик хәм инсанлық
- Г. субъектлик хәм объектлик

71. Билимлендириу-педагогикалық болжаудың баслы хәм әхмийетли принципі ретінде қайсы принцип алып қаралады?

- А. дәлилленіудің конкретлесиуі
- Б. изертлеулик дәлилленіу
- В. изертлеу активлиги
- Г. дәлилленіудің қолайлығы

72. «Метод» идеясын ислеп шыққан

- А. И. Кант
- Б. Г. Гегель
- В. М. Монтень
- Г. Р. Декарт

73. Билимлендириу философиясының илимлер системасында тутқан орнын анықлауға болған үшінші усыл оның тийкарында дедуктивлик хәм индуктивлик логиканың гармониясының барлығына тийкарланады, усыған байланыслы философия _____ тарауын береді.

- А. пәнлер ара билимлер
- Б. элементарлық илимлер
- В. әмелий илимлер
- Г. фундаменталлық илимлер

74. «Сауаттылық» терминінің әхмийетли педагогикалық сыпатламасын оған ерисиўдин _____ береді.

- А. қолайлығы (доступность)
- Б. пүтинлиги
- В. қолынан келетуғынлығы (посильность)
- Г. сапасы

75. Денелик, руўхыйлық хәм жанлық факторлардың бир пүтин өз-ара тәсири сыпатындағы адамның антропологиялық раўажланыў концепциясына тийкарланған тәрбия хәм оқытыў методлары хәм қағыйдалары системасы қандай педагогика деп аталады?

- А. экзистенционалық
- Б. прагматикалық
- В. вальдорфлық
- Г. гуманистлик

76. «Уллы дидактика» кітабының авторы ким?

- А. С.Шацкий
- Б. И.Песталоцци
- В. К.Ушинский
- Г. Я.Коменский

77. «Тәрбия хәм оқытыў ҳаққында» кітабының авторы

- А. К.Сен-Симон
- Б.Г.Гегель
- В. Ш.Фурье
- Г. Р.Оуэн

78. Биринши рет мәмлекетлик хызметкер сыпатында оқытыўшының статусы Францияда нешинши жылы киргизилген?

- А. 1793 жылы
- Б. 1800 жылы
- В. 1917 жылы
- Г. 1861 жылы

79. Кең пейиллик (сулыўлық), физикалық хәм руўхый жетикликтің үйлесиўи не деп аталады ?

- А. гуманизм
- Б. калокагатия
- В. әдиллик
- Г. рефлексия

80. «Тәрбиялаўшы орталық» концепциясын ким ислеп шыққан?

- А. И.Песталоцци
- Б. Ф.Ницше
- В. Протагор
- Г. М.Шелер

81. Тийкарына сораўлар хәм мысаллар (үлгилер) жәрдеминде шынлықты билиў қойылған метод қандай метод деп аталады

- А. әңгимелер (беседы)
- Б. гүрриң (рассказ)
- В. бақлаў

Г.үлги мысал

82. Ағартыушылық дәуірінің билимлендириў идеалын көрсетин

- А. Гуманлылық (адамагершилик)
- Б. руўхыйлық
- В. халықшыл
- Г. бирлик

83. Сыртқыдан ишке өтиў – бул _____

- А. интериоризация
- Б. адаптация
- В. интеграция
- Г. мотивация

84. Теория ҳәм практикада қойылған мақсетлерге ерисиўге бағдарланған искерликтин жетекши нормасы – бул _____

- А. тараўлар ара принциплер
- Б. педагогикалық өзін - өзи анализлеў
- В. улыўма принциплер
- Г. методологиялық принцип

85. Антикалық дәўирден баслап ҳәр тәрәплеме раўажланған инсан идеясы биринши рет қайсы әсирде пайда болған?

- А. XVII-әсирде
- Б. XIII-XIV-әсирде
- В. XI-XII-әсирде
- Г. XVIII-әсирде

86. Билимлендириўдин мазмунында улыўма мәдений компонентлердин үстинлик раўажланыўына бағдарланған илажлар системасы тәлимнің _____ береді.

- А. гуманитарласыўын
- Б. фундаменталласыўын
- В. гуманизацияланыўын
- Г. демократияласыўын

87. Философиялық билим айқын түрде _____ ажыралмас бирлигин сәўлелендиреди.

- А. жақсылық ҳәм жаманлықтың
- Б. күш ҳәм ерктин
- В. билим ҳәм исенимнің
- Г. мораль ҳәм билимнің

88. Социаллық-экономикалық орталық, жәмийеттин мәдений ҳәм руўхый турмысы тараўы

- А. социум
- Б. халық
- В. миллет
- Г. қәўим

89. «Дана адам өмир сүрип турған барлық нәрсениң өлшеми»- деген пикирдин авторы ким

- А. Демокрит
- Б. Кант
- В. Дюркгейм

Г. Протагор

90. Оқыушының активлигин стимулластыруу принципин ким қалиплестирген?

- А. Ж.Ж.Руссо
- Б. Р.Декарт
- В. И.Песталоцци
- Г.Э.Гуссерль

91.Қандай да бир шешимге ерисиу усылы

- А. метод
- Б. система
- В. ызам
- Г. проблема

92. Изертлеу мәселелерин шешиуде үлги сыпатында қабыл етилген теория

- А. парадигма
- Б. гипотеза
- В. метод
- Г. методика

93. Песталоцци халықлық мектептин жаңа типин, _____ оқытуудың мазмунын хәм методикасын ислеп шыққан

- А. орта (мектеплик)
- Б. жоқары кәсиплик
- В. орта кәсиплик
- Г. басланғыш

94. Ақтуаллық раўажланыу дәрежеси хәм потенциаллық раўажланыу дәрежеси арасындағы айырмашылық не деп аталады?

- А. жәмийетлик- педагогикалық хәрекет
- Б. тәбийий тәрбия
- В. жақын арадағы раўажланыу зонасы
- Г. антропологизм

95. Мектеплик схоластиканы хәм догматлық оқытууды сынға алыу тийкарында « билимлендириу _____ » идеясы пайда болды.

- А. универсаллық
- Б. классикалық
- В. прагматистлик
- Г. раўажланыушы

96. Тәлим хәм тәрбияның жәрдемінде көрсетиу хәм раўажландырыу зәрүр болған баланың потенциаллық таланты, оның уникаллығы хәм қайталанбаушылығы хаққындағы тезис орайға қойылған тәрбия модели қандай модельди береді?

- А. социетарлық
- Б. теоорайлық
- В. прагматистлик
- Г. антропоцентрлик

97. Пед.технология философиясының тийкарын неге бағдарланыу береді?

- А. үйрениушилердин хәрекеті арқалы оқытуға
- Б. оператив кери байланысқа

В. Оқыу процессін конструкциялау
Г. анық мақсетке

98. Үзлексіз тәлім іскерлігін көрсетіуші принциптерді анықлаң.

- А. Тәлімнің үстінлігі, тәлімнің демократияласуы, адамгершілік, социалласу, миллийлікке бағдарланғанлығы, тәлім хәм тәрбияның үзлексізлігі, инталы хәм зийрек жасларды анықлау
- Б. Тәлімнің адамгершілікке бағдарланғанлығы, жәмийетлік бирге іслесіу
- В. Тәлім хәм тәрбияның үзлексізлігі, зийрек жасларды анықлау
- Г. Тәлімнің бекемлігі, Ұатан сүйіушілікке бағдарлануы

99. Тәлімді басқаруы усуллары

- А. авторитар, демократиялық, либерал
- Б. авторитар, нейтрал, демократик
- В. Либерал, новаторлық, интерактив
- Г. демократик, интерактив, тренинг

100. Билимлендириудің қадриятлық сыпаттамасы қандай өз-ара байланысқан блоklarды өз ишине қамтйды?

- А. билимлендириу мәмлекетлік қадрият, жәмийетлік қадрият, инсанлық қадрият сыпатында алып қаралатуғын блоklarды
- Б. билимлендириу мораллық, интеллектуаллық потенциал сыпатындағы блоklarды
- В. Билимлендириу қалеген мәмлекеттің руухый-мәдений, экономикалық потенциалы сыпатындағы блоklarды
- Г. билимлендириу мәмлекетлік хам мәмлекетлік емес шөлкемлердің сыпаттамсын

101. Билимлендириу процесс сыпатында нени аңлатады?

- А. оқытушылар хам студентлердің субъективлік-объективлік ис-хәрекетлери жолы арқалы берілген мақсетке хәрекет етиу процессін
- Б. билимлендириуді система сыпатында алып қарау
- В. Билимлендириуді қадрият сыпатында алып қарау
- Г. Билимлендириуді нәтиже сыпатында алып қарау

102. Дүньяда бүгінгі күни инновациялық билимлендириудің баслы принципі неге бағдарланған?

- А. шешімлердің көп өлшемлілігіне, басқаша пикирлеуге шыдамлы қатнаста болуға хәм өзіннің хәрекетлери ушын жууапкершілікке тийкарланған дүньяға көз қарасты қәлиплестириуге
- Б. кәсіпке бағдарланған билимді алыуға
- В. тек практикалық даналыққа
- Г. тек келешекке бағдарланушылыққа қаратылған

103. Болонья декларациясы қайсы жылы қабылланған?

- А. 1999 – жылы
- Б. 1992-жылы
- В. 2000-жылы
- Г. 2005-жылы

